

BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ AZERBAIJAN EDEBİYATINDA KLASİK GELENEĞİN DEVAMI

CONTINUATION THE CLASSIC TRADITION IN AZERBAIJAN
LITERATURE IN THE INDEPENDENCE PERIOD

Vüsale MUSALI

Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü,
tezkireshinas@gmail.com,

Öz

Nesimî, Kişverî, Habibî, Hatâî, Fuzulî, Vâkıf, Vedâdî, Sâbir gibi çok sayıda ünlü şair tarafından geliştirilmiş olan Azerbaycan edebiyatı günümüzde ne kadar modernleşse de hâlâ klasik geleneği yaşatan şairler yetişmektedir. XIX. yüzyılda Azerbaycan edebiyatı Bakü, Şuşa, Gence, Lenkeran, Şamahı ve diğer şehirlerde faaliyet göstermiş olan edebî meclislerde ilerleme kaydetmiştir. Azerbaycan edebiyatı tarihini dikkatli bir şekilde gözden geçirdiğimizde Sovyetlerin en sıkı zamanında bile klasik edebiyat geleneğinin şekil açısından terk edilmediğini gözlemliyoruz.

Azerbaycan'da asırlarca zengin örneklerle devam eden klasik edebiyat geleneği günümüze kadar varlığını sürdürmektedir. 1920-1950'li yıllarda Sovyet totaliter muhitinin diğer alanlarında olduğu gibi edebiyat da radikal metotlarla yönetilmiş ve böylece sosyalist-proleter edebiyatı oluşturulmuştur. Sosyalist-realist edebiyatı şekillendirmek için klasik edebî miras ötekileştirilmiş, klasik şiiri ayakta tutan edebî meclislerin faaliyetine son verilmiş, muğam musikisine ve milli musiki enstrümanlarına karşı kampanya başlatılmıştır. Edebiyat, dil, din ve sanat alanında alınan tedbirler klasik şiire de tesirsiz kalmamış ve "yumuşama" dönemine kadar bu sükût devam etmiştir. 1920'li yıllarda Bakü, Karabağ, Gence, Lenkeran ve Şamahı'da faaliyet gösteren edebî meclisler resmi olarak kapatılmıştır. Akabinde bu gibi şiir meclisleri gizli bir şekilde faaliyetine devam etmiş ve klasik geleneği günümüze taşımışlardır.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik ananenin yaşatılmasında Mecma'u-ş-Şu'arâ, Fuzuli ve Vahid edebî meclislerinin büyük rolü olmuştur. Günümüzde aruz vezniyle yazan şairleri Bakü'de bir araya getiren Mecma'u-ş-Şu'arâ edebî meclisi ve Azerbaycan Yazarlar Birliği Hazar Şubesi faaliyet göstermektedir. Geleneği şekil ve konu itibarıyla devam ettiren şairlerin büyük bir kısmı bu meclislerde yetişmişlerdir.

Makalede, 1991 yılından günümüze kadar çağdaş Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin klasik tür ve şekillerde yazdığı eserler ele alınarak değerlendirilmeye tâbi tutulmuş, klasik geleneği şekil ve içerik açısından devam ettiren çağdaş şairlerin şiire hangi yenilikleri getirdikleri incelenmiştir. Bunun yanı sıra çalışmada çağdaş edebî meclislerin faaliyetine ışık tutulmuş ve klasik edebî geleneğin yaşama sebepleri açıklanmış, çağdaş Azerbaycan edebiyatında müracaat edilen klasik nazım şekilleri ve edebî türler, külliyyat ve divanlar, tezkirecilik geleneği, şiirlerin vezni, dili ve konusu araştırılmıştır.

Abstract

Although Azerbaijani literature, developed by many famous poets such as Nesimi, Kishveri, Habibi, Khatai, Fuzuli, Vaqif, Vidadi and Sabir, is being modernized, there are still poets who preserve the classical tradition. In the 19th century, Azerbaijani literature developed in literary assemblies operating in Baku, Shusha, Ganja, Lankaran, Shamakhi and other cities. Having carefully studied the history of Azerbaijani literature, we will notice that the classical literary tradition was not forgotten in terms of form even in the most severe Soviet times.

The tradition of classical literature, which continued for centuries with rich examples in Azerbaijan, continues to exist to this day. In the 1920s-1950s, as in other areas of the Soviet totalitarian milieu, literature was controlled by radical methods, and in this way a socialist-proletarian literature was created. In order to form the literature of socialist realism, the classical literary heritage was marginalized, the activities of literary assemblies that supported the life of classical poetry were stopped, and a campaign was launched against mugham and national musical instruments. The measures taken in the field of literature, language, religion and art did not remain inactive in regard to classical poetry, and this silence continued until the period of "softening". In the 1920s, the literary assemblies operating in Baku, Garabagh, Ganja, Lankaran and Shamakhi were officially closed. In the future, such poetry meetings continued their activities in secret and brought the classical tradition to the present day.

The literary assemblies of Majmaush-Shuara, Fuzuli and Vahid played an important role in preserving the classical tradition in the Azerbaijani literature of the independence period. Today, the Majmaush-Shuara Literary Assembly and the Caspian branch of the Azerbaijan Writers' Union operate in Baku, which unite poets who write with the aruz-meter. Most of the poets who continued the tradition in terms of form and theme were educated in these assemblies.

The article assesses the works written by representatives of modern Azerbaijani literature in classical genres and forms from 1991 to the present, and considers the innovations that modern poets have introduced into poetry, continuing the classical tradition in form and content. In addition, the work highlights the activities of modern literary assemblies and explains the reasons for the survival of the classical literary tradition, studied the classical forms of verse and literary genres, külliyyat and divans, the tezkire tradition, the size, language and theme of poems used in modern Azerbaijani literature.

Makale Bilgisi

Türü: İnceleme makalesi
Gönderildiği tarih: 10 Şubat 2023
Kabul edildiği tarih: 13 Mart 2023
Yayınlanma tarihi: 20 Haziran 2023

Article Info

Type: Review article
Date submitted: 10 February 2023
Date accepted: 13 March 2023
Date published: 20 June 2023

Anahtar Sözcükler

Azerbaycan; Klasik Edebiyat;
Geleneği; Şiir

Keywords

Azerbaijan; Classical Literature;
Tradition; Poetry

DOI

10.33171/dtcfjournal.2023.63.1.29

Giriş

Azerbaycan edebiyatı asırlar boyunca oluşmuş olan zengin bir edebiyattır. Bu edebiyatın esasını Azerbaycan halkının milli manevi değerleri, gelenek ve görenekleri, idealleri ve mücadelesi teşkil etmektedir. Azerbaycan edebiyatı Azerbaycan Türklerinin milli varlığını yansıtmakta ve onu dünyaya sunmaktadır. İzzeddin Hasanoğlu, Kadı Burhâneddin, Nesîmî, Cihanşah Hakikî, Emir Efsâhuddin Hidâyet, Şâh İsmail Hatâî, Habîbî, Fuzûlî, Sâib Tebrîzî vd. Azerbaycan şairleri yazdıkları eserlerle divan edebiyatını zenginleşmesine katkı sağlamışlardır. Şah İsmail Hatâî âşık şiiri tarzında da şiirler yazmış ve divan edebiyatı ile beraber halk edebiyatının da gelişmesini sağlamıştır. XVIII. yüzyılda bazı şairler hem hece hem de aruz vezni kullanmak suretiyle gerek klasik gerekse de halk şiiri tarzında eserler ortaya koymuşlardır. Azerbaycan klasik edebiyatında tasavvufî, irfanî konuların yanı sıra sosyal problemler de gündeme getirilmiştir. Fakat toplumsal sorunlar yoğun olarak hicivler aracılığıyla ele alınmıştır. Azerbaycan, Gülistan (1813) ve Türkmençay (1828) antlaşmalarıyla Güney ve Kuzey olarak ikiye ayrıldıktan sonra edebiyat da iki farklı istikamette gelişmeye başlamıştır. XIX. yüzyılda Kuzey Azerbaycan'daki edebiyatta modernleşmeye doğru adımlar atılmış, tiyatro eserleri kaleme alınmıştır. Modernleşmeye rağmen Azerbaycan edipleri klasik geleneği de yaşatmışlardır (Musalı, 2022, s. 217).

XIX. yüzyılda Kuzey Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde şiir toplantıları düzenleniyordu. Bu dönemde Bakü'de "Mecma'uş-Şu'arâ", Gence'de "Dîvân-i Hikmet", Kuba'da "Gülistan", Ordubad'da "Encümen-i Şu'arâ", Lenkeran'da "Fevcül-Fusahâ", Şamahı'da "Beytü's-Safâ", Şuşa'da ise "Meclis-i Üns" ve "Meclis-i Ferâmuşân" adlı edebî meclisler teşkil edilmiştir. Bu meclisler bir nevi edebiyat okulu ve şiir atölyesi rolünü üstlenmişlerdir. Burada üstat şairler genç şairlere aruz vezni öğretiyor, belagat dersleri veriyor, yeni yazılan şiirler tartışılıyor, klasik şairlerin şiirlerine nazireler okunuyordu (Qarayev, 2012).

N. Garayev, Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü kütüphanesinde muhafaza edilen bir belgeden yola çıkarak XX. yüzyılın başlarında Bakü'de "Türk Sesi" adlı şairler cemiyetinin de varlığından bahsetmiştir. Adı geçen meclisin tüzüğünde bu kurumun ilkesinin Türk vatanperverliği olduğuna ve Türklüğün güç kuvvet bulması, Türk edebiyatının gelişmesi yönünde çalışılacağına dair maddeler geçmektedir (Qarayev, 2012, s. 272). Böylece Azerbaycan şairleri klasik şiiri Türkçülük üzerinde inşa etmeye ve dili sadeleştirmeye gayret göstermişler. Bu

mecliste temsil edilen şairlerin şiirlerinde daha çok vatan ve millet kavramları ile toplumu ilgilendiren güncel meseleler ele alınmıştır.

Fakat Sovyetler dönemine gelindiğinde klasik şiir geleneği iktidarda bulunan rejim tarafından dışlanmış ve baskı altına alınmıştır. “Mecma‘u’s-Şu‘arâ” üyelerinden olan Cennetî bir müseddesinde *“Dâd istibdâddan, feryâd istibdâddan”* söyleyerek ciddi sözlerin hezle dile getirildiğini, kimsenin “âzâdeyem” demeye cesaret edemediğini ifade etmiş, işgale karşı çıkmıştır:

Zâhiren mevzumuz gerçi mey-i gül-fâm idi,
 “Cem” dese ydik vâzıh iştir kim redifi câm idi,
 Özrümüz malumdur: eyyâm-ı piş-eyyâm idi,
 Asıl maksad merdüme hürriyet-i efhâm idi,
 Yoktu cüret kimsede kim söylesin “âzâdeyem”,
 Bâki yoktur ger dese ydi “mest-i câm-ı bâdeyem”
 Yani ciddi sözleri hezl ile söyledik müdâm,
 Kim ona yol bulmasın divan ü ya fehm-i avâm,
 Ehline gizlin değildi çünkü mazmun-ı kelâm,
 Ta mürûr-ı vakt ile gelsin ele asl-ı merâm,
 Yetsin ol gün ki deyek: “Ey dâd istibdâddan”,
 Dâd istibdâddan, feryâd istibdâddan (Qarayev, 2012, s. 272).

Zira klasik şiirin dinî ve irfanî konuları ele alması veya her türlü farklı düşünceleri yaygınlaştırması Sovyet ideolojisine ters düşüyordu. Bu da Sovyet hâkimiyeti yıllarında tüm edebî meclislerin kapatılmasına sebebiyet vermiştir. Klasik şiirle ilgilenen şairler ancak gizli bir şekilde bir araya gelebiliyorlardı. Böylece usta-çırak ilişkisi zedelenmiş, dinî-tasavvufî konulu literatür yasaklanmış, din adamları kurşuna dizilmiş veya Kazakistan’a, Sibiryaya sürülmüşlerdir. Bu durumda klasik şiir geleneğini devam ettiren şairlerin büyük çoğunluğunun edebî eserlerinin de basılması ve rahat bir şekilde okurlara ulaşması engellenmiştir.

Sovyet işgalinin ardından tüm alanlarda olduğu gibi şiirde, hatta vezinde de değişiklik söz konusu olmuştur. Şairlerin büyük çoğunluğu hece veznini ve serbest şiiri tercih etmişlerdi. Bu yıllarda aruz vezninde kaleme alınan şiirlerin baskıcı rejim tarafından kabullenilmemesinin bir diğer sebebi de dönemin propagandasını yapacak olan şiirlerin aruz vezninde yazılmasının zorluğu idi. Sovyetlerin en baskın döneminde Samed Vurgun ve Süleyman Rüstem’in aruz vezninde yazdığı şiirlere de rastlıyoruz. *“Bu şairlerin şiirlerinde klasik şairlerin eserlerindeki aruz bahirlerinin renkliliği görülmese de, Azerbaycan edebiyatı tarihinde aruzu millileştiren şairler*

olarak önemli yere sahiptirler. Bu millileşme aruz vezinli şiir sisteminden uzaklaşma sonucunda gerçekleşmiştir” (Quliyev, 2011, s. 53).

Sovyetler zamanında aruz vezninde yazılan şiirlerin yayınlanmasının zor olduğuna değinen şair Hekim Gani aruz vezni ile şiir yazan şairlerin eserlerinin neşrine vezin sebebi ile izin verilmediğini, “çağdaş okurlar için ağırdır”, “dönemin ihtiyacını karşılamamaktadır” gibi bahanelerle dergi ve gazetelerde basılmadığını acı teessüf hissiyle dile getirmiştir (Şahin Fazıl, 2006, s. 25).

XX. yüzyılda gazelin yaşamasında Aliğa Vahid’in ve muğam musikisinde gazelin özel bir yeri olmasının büyük rolü olmuştur. Vahid, klasik şiirin korunmasında, sadeleşmesinde, sosyalist-realist edebiyat içerisinde yayılmasında ve geleceğe aktarılmasında önemli roller üstlenmiştir. Onun şiir sanatı çağdaş Azerbaycan edebiyatında Aliakber Şahid, Aliğa Bakir, Hekim Gani, Hacı Mail, Alemdar Mahir, Şahin Fazıl vd. şairler neslinin yetişmesinde etkili olmuştur. Hacı Mail, Hekim Gani, Alemdar Mahir gibi şairler de edebî meclisler aracılığıyla klasik geleneği yeni nesle aktarmış, sevdirmiş ve üstat gazelhanlara dönüşmüşlerdir.

Klasik şiiri yaşatan bir diğer unsur ise hiciv türü idi. Sovyet hâkimiyeti yıllarında, özellikle de Stalin sonrası dönemde yönetim, toplumdaki olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve halk arasında sosyal eleştiriyi şekillendirmek için hicivlerin yazılmasına izin vermişti. Aruzun oynak bahirlerinde daha güzel seslenen ve diğer vezinlerden akustik kalitesi ile seçilen satirik şiirlerin sevilmesi ve Sovyet rejimi tarafından kabullenilmesi, aruz edebiyatının yaşamasına vesile olmuştu. Zira aruz vezninin ahengi, ritmi ve oynak bahirleri hicivler için daha uygundu.

Azerbaycan edebiyatında klasik şiir ananesinin yaşamasının diğer bir sebebi dini merasim ve taziye meclisleri idi. Sovyet rejimi dinî, manevi ve kültürel değerleri unutturmaya, yasaklamaya çalışmıştır. Fakat bu manevi baskı Stalin’in ölümünden sonra azıcık da olsa yumuşamış ve ister Kerbela şehitlerinin anıldığı Aşura günü ve Muharrem ayında gerçekleştirilen törenlerinde isterse de taziyelerde mersiye ve nevhalara ihtiyaç duyulmuştur.

1980’li yıllarda “Mecma’u’ş-Şu’arâ”, 1990’lı yıllarda ise Fuzuli ve Vahid gibi edebî meclislerin faaliyete başlaması, edebî geleneğin sağlam bir şekilde yaşatıldığını kanıtlamaktadır. Nitekim yetmiş yıllık Sovyet hâkimiyeti döneminde baskılara rağmen klasik şiir ananesi kaybolmamış ve bugün de yaşamaktadır. Bununla ilgili edebî örnekler de fikrimizi kanıtlamaktadır. Son araştırmalarımız sırasında 1991

yılından bugüne kadar 30 divan, 7 tezkire, 1 külliyyat ve çok sayıda sefername, gazel, kaside, hiciv kaleme alındığının şahidi oluyoruz.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik gelenekle ilgili araştırmalar sınırlıdır. Çağdaş Azerbaycan gazeli, Vâkîf Yusifli'nin "Azerbaycan Gazeli" (2018) kitabında değerlendirilmiştir. Ayrıca aruz vezniyle şiirler yazan şair Şahin Fazıl'ın sanatını konu eden bir tez savunulmuştur (Məhərrəmli, 2007). Bunlar dışında klasik gelenek incelemeye tâbi tutulmamıştır. Hatta Azerbaycan'ın bağımsızlık kazanmasından sonra yazılan edebiyat tarihlerinde klasik geleneği yaşatan, klasik nazım şekil ve türlerinde eser veren şairlere yer ayrılmamıştır. Azerbaycan Millî Bilimler Akademisinin yıllık raporlarında da bu şairlerle ilgili değerlendirmelere rastlamadık.

Günümüzde Edebî Meclisler

Klasik Azerbaycan edebiyatını gözden geçirdiğimiz zaman şairlerin edebî terbiyeyi meclislerde aldığı görülmektedir. Meclislerde şairler şiir yazmanın tekniğini, sırlarını öğreniyor, önerilen belagat kitaplarını okuyor ve önceki şairlerin divanlarını ezberlemek için görevlendiriliyordu. Üstat olmadan şair olarak yetişmek ise imkânsızdı. Bu meclislerde şiirde hangi konu, mazmun ve duyguların nasıl işleneceği öğretiliyor, genç şairlerin kaleme aldıkları şiirler okunuyor, bazı şiirler şerh ediliyordu. Yukarıda belirttiğimiz üzere Sovyet sansürü Azerbaycan edebiyatını çok ciddi bir şekilde etkilese bile Bakü'de edebî meclisler gizli saklı olarak kendi faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Fakat bu meclislere herhangi bir isim verilmemişti. Toplantılarda Meşedi Azer, Abdülhalık Yusif, Memmedağa Cürmi ve diğerleri şiirleşiyor, edebî konulardan bahsediyor, klasik şairlerin eserlerini yorumluyor, tartışmalar yapıyorlardı. Böylece klasik şiirin gizemleri ve asırlarca şekillenmiş olan edebî teknikler meclis katılımcılarına iletildi. Günümüzde de Azerbaycan'da edebî meclisler varlığını sürdürmekte ve klasik şiir geleneği özellikle Bakü'de yaşatılmaktadır.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatı ne kadar modernizme ve postmodernizme yönelmişse de gerek nazım ve gerekse de nesirde klasik geleneğin kesintiye uğramadan devam ettiği gözlemlenmektedir. Şöyle ki çağdaş edebiyatımızda hem aruz, hem serbest, hem de hece vezninde şiirler kaleme alınmaktadır. Aruz vezninde yazılan şiirlerin sayısı diğer iki vezne göre azlık teşkil etmektedir. Günümüzde klasik şiir geleneğini devam ettiren çağdaş Azerbaycan edebiyatı temsilcileri arasında Arif Buzovnalı, Şahin Fazıl, İlgar Fehmi, Mirkamil, Evez Kurbanlı vd. gibi şairleri

görüyoruz. Aruz vezninde şiir yazan Azerbaycan şairlerinden İlgar Fehmi gazelin çağdaş Azerbaycan şiirindeki statüsünü şöyle belirlemektedir:

Zamana zor ayak uydursa bile gazel halkın maneviyatını yansıtmaması sebebi ile yaşama, halk ve devlet tarafından himaye edilmelidir... Herhangi bir sosyal olay gerçekleştiği zaman onu aruza yansıtmak zor olacaktır. Fakat bu, hece veya serbest şiirde daha kolaydır. Bu açıdan şiir sanatının sosyalleştiği bir zamanda aruz veznini kullanmanın zorluğu bu veznin kenarda kalmasına sebebiyet vermektedir. Fakat yine de bu vezin yaşamaktadır. Aruz vezninde yazarlar, hece ve serbest vezinde yazanlara nazaran daha azdır. Gelecekte de böyle olacaktır (Fehmi, 2013).

Sovyet sansürü ve özellikle de Stalin döneminde millî şairlerin büyük bir kısmı kurşuna dizilmiş, bazıları sürgün edilmiş, edebî meclisler ise kapanmıştı. Sovyet ideolojisinin propaganda aracı olan edebiyat örnekleri, özellikle de şiir hece ve serbest vezni ile yazılıyordu. Edebiyat şekilce millî, içerik itibarıyla sosyalist edebiyata dönüşmüştü. Klasik edebiyat türlerinden olan tevhid, münacat, na't gibi dinî konulu türlerde eser vermek ise tamamen yasaktı. *“Sosyalist devleti, sosyalist edebiyatı, sosyalizm realizmi... Edebiyatın esas görevi devlete, partiye ve sosyalizme hizmet etmektir. Övgücü şairler parti ve devlet tarafından ilgi görüyor, methiyecilik yapmayanlar ise cezalandırılıyor, yazıları yayınlanmıyordu. Buna bakmaksızın sistemi övmeyenler de yazıyor, yazdıklarını sandığa koyuyor, gizli tutuyorlardı”* (Fazil, 2006, s. 61). Böylece “sandık edebiyatı” ifadesi ortaya çıkmıştı. Bu şiirlerin bir kısmı Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasından sonra antolojiler aracılığıyla okurlarıyla buluşmaya başladı.

Sovyet baskısı yumuşamaya başlayınca, daha 1923 yılında kapatılan “Mecma‘u‘ş-Şu‘arâ” edebî meclisi 1980 yılında Rüstem Sâmit başkanlığında yeniden faaliyete başlamış ve 1991 yılının Temmuz ayında bu edebî meclisin tüzüğü Azerbaycan Medeniyet Vakfı tarafından onaylanmıştır (Fazil, 2006, s. 18). Meclis geçici olarak Hacı Mail'in Nardaran'daki evinde toplanmıştı. Meclisin faaliyeti televizyonda Kervan programında yayımlanıyordu. 1994 yılında meclis için Azerbaycan Medeniyet Vakfında daimi yer ayarlandıktan sonra toplantılar burada düzenlenmeye başlamış ve meclis başkanlığı Rüstem Samit tarafından yürütülmüştü.

1994 yılında Bakü'nün Nardaran kasabasında şair Hacı Mail Aliyev tarafından “Fuzulî Edebî Meclisi” oluşturulmuştur. Bu meclis, Sovyet baskısı yıllarında uzun süre bir araya gelemeyen klasik şiir sevdalılarının, aruz vezninde yazan şairlerin

buluştuğu mekâna dönüşmüştür. Düzenli toplantılar neticesinde üstat şairlerin tesiri ile aruz vezninde yazan genç kuşak yetişmeye başlamıştır. Bu mecliste şairlerle beraber muğam üstatları, hânendeler de iştirak etmiştir. Çünkü muğam klasik şiirin, özellikle de gazelin önemli bir parçasıdır. Zikri geçen meclis, Hacı Mail'in vefatına kadar (1999) faaliyetlerini sürdürmüştür. Baba Pünhan, Arif Buzovnalı, Sona Hayal gibi çok sayıda şair bu mecliste yetişmiştir. Meclisin faaliyetinden bazı anılar "Hacı Mail ve Fuzuli Edebî Meclisi" adlı kitaba konu edilmiştir (Xəyal, 2005).

1996 yılında ünlü gazel şairi Aliğa Vahid'in anısına "Vahid Poeziya Evi" açıldı. 10 Haziran 1999 yılında buraya bağlı olmak suretiyle "Vahid Edebî Meclisi", Hekim Gani başkanlığında faaliyete geçti. Bu mecliste şairlerle beraber hânendeler de yer almakta, musiki eşliğinde şiirler okunmaktaydı. Meclise katılan hânendeler burada okunan şiirleri seçiyor ve daha sonra seslendiriyorlardı.

Bu şiir mekânının görevi, görülecek işler ve buradan beklentilerle ilgili şair Hekim Gani aşağıdaki şiiri yazmıştır:

Burda ikram olacak ilm-i aruzla gazele
Düşecek Hak yoluna bir zaman azmış mesele
Çok çalıştı özü Vahid düşe bu imkân ele
Söz bilenler gelecek bu yeni unvan evine
Dönecek "Vahid Evi" şiir ile irfan evine.

Gani, Vahid-şinasız, şiir hopub kanımıza
Mustakillik verip azatlığı vicdanımıza
Helal olsun kanımız Azerbaycan'ımıza
O getirdi bizi bu Hak ile iman evine
Aslı sanat ve sanatkâr evi, vicdan evine
Dönecek "Vahid Evi" şiir ile irfan evine (Qəni, 2000, s. 21-21).

Şair Geşem Necefzade, Vahid Edebî Meclisindeki anılarını bir makalesinde paylaşmıştır:

Katılımcılar her Pazar bu meclise toplanıyor, edebî tartışmalar başlıyor ve alevleniyor, hatta meclis bitiminde metroya, oradan şehre yayılıyordu. Şairler bir çaydanlık çayı yudumlayarak içiyor, şiir söyleyip, tavla oynuyorlardı. Meclis başkanı Hekim Gani hece veznini sevmediği için ve hece vezninde yazan şairleri kabullenmediği için aruz vezinli şiiri ön planda tutuyordu (Nəcəfzadə, 2017).

XX. yüzyılın sonu XXI. yüzyılın başlarında Bakü'de Hacı Alemdar'ın "Aruz", Hacı Abbas'ın "Hacı Mail", Sona Hayal'in "Maştağa Şairler" adlı şiir meclisleri var olmuş, aynı zamanda "Şefai", "Kudsi" ve "Vahid" adlı kısa ömürlü edebî meclisler de faaliyet göstermişlerdir. Günümüzde ise Bakü'de Fazıl Şahin başkanlığında "Mecma'u's-Şu'arâ" edebî meclisi ve Arif Buzovnalı başkanlığında Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Hazar Şubesi klasik edebiyat geleneğini devam ettiren ve aruz vezninde şiir yazan şairlerin bir araya geldiği meclislerdir. Bunun dışına Bakü civarındaki kasabalarda faaliyet gösteren küçük meclisler de vardır. Nardaran kasabasında "İrfan Edebi Meclisi", Türkan kasabasında "Buta", Maştağa kasabasında "Genç Kalem", Hırdalan şehrinde "Abşeron" edebî meclisleri bunlara dair birer örnektirler.

Günümüzde de edebî meclislerin belli başlı yazılmamış kuralları vardır. Şair Arif Buzovnalı edebî meclis kültürünü, adabını dizelere dökmüştür:

Sözünü, ey danışan kimse, liyakatle danış.
 Ya hadisten, ya da Kur'an'dan alametle danış.
 Ganmaz olma, söze güç verme, adab gözleginen,
 Urefa meclisidir, ince işaretle danış.
 Kişisen, ağır otur, ortaya pıç-pıç salma,
 Bizden üstün danışırsansa, cesaretle danış.
 Âli meclisti, kulak ver, sözün ahengini tut,
 Dinle, öğren, sora git halka belağatle danış.
 ... Hak bilenden haber al hakkı ki bil hakk nedir,
 Sonra gel meclise iffetle, adaletle danış (Buzovnalı, 2014, s. 62).

Bugün Azerbaycan edebiyatında klasik geleneği şekil ve içerik açısından devam ettiren, ananeyi yaşatan şairlerin büyük çoğunluğunun edebî meclislerde yetiştiğine tanık olmaktayız. XXI. yüzyılda kaleme alınan tezkireler de bunu ispat etmektedir. Şöyle ki söz konusu tezkirelerin büyük çoğunluğu edebî meclislere katılan şairleri kapsamaktadır.

Klasik Nazım Şekilleri ve Edebi Türler

Sovyetler döneminde millî musikiye, klasik şiire ciddi saldırılara karşı dayanan muğam ve gazel, çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik edebî tür ve şekillerin yaşamasına vesile olmuştur. Genellikle yukarıda isimlerini zikrettiğimiz edebî meclislerde yetişmiş şairler dinî-tasavvufî, sosyal-siyasi konuları işliyor, divan bağıyor, tezkire tertip ediyorlar. Azerbaycan edebiyatında klasik nazım şekillerinin nerdeyse her birinde (gazel, rubai, kaside, tuyuğ, mesnevi, murabba, kıt'a, sürud

müstezat, terkiibent, terciibent, musammat) edebî örnekler verilse de yoğunluk gazel ve kaside türünde görülmektedir. Günümüzde en çok gazel nazım şekli ilgi görmektedir. Bunun dışında kaside, mesnevi gibi nazım şekillerine de müracaat edilmektedir.

13-16 Ocak 1928 tarihlerinde Azerbaycan Proleter Yazarlar Cemiyetinin toplantısındaki konuşmasında şair Süleyman Rüstem, Azerbaycan edebiyatının 1920 yılına kadar gözü yaşlı olduğunu, mecmualarda çürük aşk, hicran ve bülbül mersiyelerinden başka bir şeye tesadüf edilmediğini, bu hastalığa genç şairlerin de müptela olduğunu dile getirmiştir (Qəhrəmanlı, 2006, s. 86). Akabinde şair, gazelin yaşatılmasında önemli bir rol oynayan muğam musikisini seslendiren enstrümanlardan tarın susmasını emreden şiirini kaleme almıştır:

Kes sesini ötme dedim. Ötme dedim, ötme tar!..
 Sosyalizmin teranesi asla tarda çalınamaz...
 Biz işitmek istememiz dertli tarın sesini..
 Kavrayamaz bu ülkenin ahengini dertli tar
 Sene ölüm, sene ölüm! Budur bizim son karar (Rüstəm, 1927, 47-48).

Aslında yüz yıl öncesinin bu tartışmaları değişik şekillerde olsa bile günümüze değin sürdürülmüştür. Şahin Fazıl hece ve serbest vezinde yazan bazı şairlerin aruz vezni ile yazan şairleri hor gördüğünü, onların gazeli mazinin kalıntısı olarak algıladıklarını, gazelde yar – ağyar, gül – bülbül, şem – pervane gibi çiğnenmiş konulara değinildiğini ifade etmiştir. Aruza muhalif olan bu şairlere karşı Şahin Fazıl gazeli savunmaya geçmiş ve “gazele içtimai mazmun verilebileceğini” dile getirmiştir (Fazıl, 2018, s. 118).

Güney Azerbaycan edebiyatında da klasik ananeyi yaşatan Masume Elkızı, Hosrov Barışan, Ali Taşkın, Adalet Duman, Eldar Muğanlı, Behruz Devletâbâdî, Mir Cemal vd. şairler vardır. Hosrov Barışan, gazelin eskimediği, sadece yeni libasa büründüğü düşüncesindedir. Şair, artık gazelde saray tanrıçasını övmediğini, hür uçtuğunu, halkın arasında olmayı tercih ettiğini söyleyerek dil bahçesini yağmalayan gazelin yenilendiğini, musiki sarayının – muğamın – gazelsiz ayakta duramayacağını dile getirir:

Sarayın tanrıçasın övmeyeli, hür uçuram
 Duyup insan sesini, halk için seçti gazel.
 Dil bağı yağmaladı yad söz ile eski gazel!
 Yenilendi, o alak otlarını biçti gazel.
 Da gazelsiz yıkılar musiki adlı sarayım;

Malatımdır muğamım, ondaki kerpiçti gazel (Ədəbi proses, 2013, 2014, s. 214).

XXI. yüzyılın başlarında Hacı Alemdar Mahir, Miraziz Seyidzade, Memmed Mecidoğlu, Gülara Munis, Hacı Arif Buzovnalı, İlgar Fehmî, Yasin Halil, Mahcamal, Hakanî Eminî, Sona Hayal, Vügar Râhî, Azer Ferâkî ve diğər şairlerin gazellerden oluşan kitapları yayımlanmıştır. Prof. Dr. Vakıf Yusifli çağdaş şairlerin gazel yazdığını fakat bu alanda hüner göstermek için aruza hâkim olmanın yeterli olmadığını ve gazele yenilik getirmek gerektiğine vurgu yapmaktadır. Yusufli çağdaş edebiyatımızda üstat olarak Hacı Alemdar Mahir'in ismini anar (Yusifli, 2018, s. 87).

Ö. F. Akün'e göre saray şairlerinin hükümdarlar için parlak methiyeler dizdikleri kasideler, hepsinde değişmez ve ideal bir güzelin vasfedildiği, vuslatsız bir aşkın ıstıraplarının terennüm edildiği sıra sıra gazeller, ağır başlı terci'-bend ve terki-bendler, duygu ve düşünceyi en kesif bir halde küçük bir hacme sığdıran rubâiler, kahramanları hep aynı olan aşk maceralarının anlatıldığı mesneviler divan edebiyatını meydana getiriyordu (1994, s. 390). Klasik şairler şiirin şekli yönünü değiştiremezdi ve belirlenmiş konuların dışına çıkamazlardı. Şairler, kalıplaşmış hazır konu ve motifleri şiirlerinde kullanmak zorundalardı, edebî zevk ve anlayışta mevcudun dışına çıkmak, farklı arayışlara yönelmek diye bir düşünce ve istekleri zaten yoktu. Çağdaş şairler ise edebiyattaki değişmeyi görür, çeşitli edebiyat tarzları ile tanışır. Onlar sanatta ferdî yol seçme hakkına sahiptirler ve duyduklarını, yaşadıklarını, gördüklerini istedikleri bir şekilde ifade ediyorlar. Yani klasik geleneğin takipçisi olan bu şairler, uyulması zorunlu olan kaide çemberi içerisinde değillerdi.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik nazım türlerinin büyük çoğunluğuna rastlamak mümkündür. Bağımsızlık dönemi edebiyatını araştırdığımız zaman aruz veznine müracaat eden şairlerin büyük bir kısmının münacat kaleme aldığını tespit ediyoruz. Özellikle dinî-irfanî konulara başvuran ve divan bağlayan şairler münacat yazmışlardır. Alemdar Mahir'in "İhsan eden de sensen, imdad eden de sensen", "Koyma ya Rab, küfr salsın gölge iman üstüne", Hacı Mail'in "Haşalillah nazarın kesme cihandan, Rabbim", Ağakerim Nâzıf'ın "Kalmışam hicr ile, Ya Rab, gam-ı ferağatta", Arif Buzovnalı'nın "Âlemin sensen penahı, yoktu sen senden sevâ", "Kul oldum nefsim, karşında çok şermendeyem, Ya Rab!" vs. gibi şiirleri birer münacat örnekleridirler. XXI. yüzyıl şairleri tevhid türünü münacatla birleştirdiklerinden dolayı müstakil bir tevhid örneğine rastlayamadık.

Na'tlar da Azerbaycan şairlerinin sık sık başvurdukları türlerdendir. Hacı Mail “Ya Muhammed! Ya Nebi! Ey bir adı Hayrü'l-beşer”, “Her kimseye olmuşsa eğer yar Muhammed”, Şahin Fazıl'ın “Peygamberin hikmeti Kur'an'ı Kerim'dir”, “İslam'ımızın ulvi ey server-i peygamber” gibi na'tlar çağdaş edebiyatımızda özel bir yere sahiptirler.

Bakü civarındaki edebî meclislerde yetişen şairlerin kaleme aldıkları methiyelerde genellikle Âl-i Âbâ ve 12 imam methedilmektedir. Hacı Mail'in “Ehl-i irfana, gönül, bir ism-i pünhandır Ali”, “Ola cihanda kimin, farkı yoktur, namı Rıza” vs. gibi şiirlerini bu anlamda örnek olarak sunmamız mümkündür.

Çağdaş Azerbaycan şairlerinden Hacı Mail, Şahin Fazıl, Alemdar Mahir, Hacı İlgar gibi genellikle dinî-irfanî konulara müracaat eden şairlerin mersiye türünde şiirler yazdığını gözlemliyoruz.

Azerbaycan edebiyatında nazirecilik geleneği eski tarihî köklere bağlıdır. XIX. yüzyılda Azerbaycan'da faaliyet gösteren edebî meclislerde de klasik şairlerin şiirlerine yazdıkları nazireleri okumuşlardır. Çağdaş Azerbaycan şairlerinin divanlarında da Nesimî, Fuzûlî, Seyid Azim Şirvanî gibi şairlerin şiirlerine yazılan nazireleri bulunmaktadır. Tahmisler de şairlerimizin sık sık müracaat ettikleri türlerdendir. Çağdaş şairlerin divanlarda şarkılar “Sürûd” başlığı altında sunulmuştur.

Öğütleri ihtiva eden “ibretname” türünde Alemdar Mahir'in “Anlamazsa, ey oğul, her bir Müselman kadrini”, “Her ne olsan oğul bu dünyada” mısralarıyla, Gazenfer Talib'in ise “Ey azmle dünyayı kurup hem yıkan insan!/ Derya-yı ömürde çalışıp vurnukan insan” matla beytiyle başlayan gazellerini örnek gösterebiliriz.

XXI. yüzyılın başlarından Baba Pünhan, hicviyeleri ile meşrulaşmıştı. Şairin beş kitapta topladığı şiirlerinin konusunu Karabağ sorunu, yozlaşma ve sosyal problemler teşkil etmektedir. Baba Pünhan kadar meşhur olmasa da Evez Kurbanlı, Tofik Hasanlı da hicivler kaleme almaktadırlar.

Azerbaycan edebiyatında mevlidname türünde sadece Hz. Peygamber'in mevlidi konu edilmemektedir. Buraya Âl-i Abâ ve on iki imam mevlidleri de dâhildir. Alemdar Mahir'in Hz. Peygamberin mevlidi ile ilgili yazdığı mesnevisi, “Ne hoş gündür bugün, âlem tamamen lalezar oldu”, “Ey koyan âlemlere izzetle kadem”, “Pür-safa, pür-nur mevlidin mübarek, Ya Ali”, “Es-selam, ey her iki dünyaya ziynet Fatıma”, “Yine her yanda, ey gönlüm, sevinçten bir alamet var”, “Bugün cihanda yine lütf-i Kibriya görünür”, “Ey hilkatî âli, özü evlad-ı peyamber”, “Ey Hüseyin'i isteyen ehl-i vefa, hoş gelmisiz”, “Es ey sabâ, o imam-ı vilayet hürmetine”, “Müjde, ey dil, tezedden bağ-ı

imamette bugün”, “Ey kûy-i yârdan kalan uşşâkdan nişan” mısralarıyla başlayan gazelleri bu anlamda dikkat çekmektedir (Mahir, 2009a, s. 258).

Vezinli, kafiyeli uzun nesir cümlelerden kurulan bahr-ı tavil, çağdaş Azerbaycan şairlerinin müracaat ettiği nazım türlerindedir. Baba Pünhan, Arif Buzovnalı, Hacı Soltan, Tofig Hasanlı, Memmed Mecidoğlu bahr-ı tavil türünde güzel örnekler vermişlerdir.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında sefernâme veya seyahatname türünde Şahin Fazıl'ın eserlerini görmekteyiz. Şairin “İran Seyahatnamesi”, “Türkiye Defteri”, “Birinci Irak Sefernamesi”, Japonya ve Özbekistan'a geziler de dâhil olmak üzere toplam 23 manzum seyahatnamesi bulunmaktadır.

Nazımın yanı sıra klasik nesir türlerini ihtiva eden eserler de güncelliğini tam olarak kaybetmemiştir. Şöyle ki günümüz Azerbaycan edebiyatında tevhid, münacat, naat, hiciv, mersiye gibi nazım türünde yazılmış olan eserler haricinde tezkire gibi klasik nesir türünün özelliklerine sahip eserlerle de karşılaşmaktayız. XXI. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında tezkire türünde Hekim Gani, Şahin Fazıl, Arif Buzovnalı, Alemdar Mahir kalemlerinin gücünü sınamışlardır. Bu tezkirelerin özelliği edebî meclislere katılan şairlerin hayatı, sanatı, edebî kişiliği ve şiirlerinden örnekleri ihtiva etmesidir. Örneğin, “Mecma'û's-Şu'arâ” meclisine katılan şairlerin hayatı, sanatı ve şiirlerinden örnekleri kapsayan “Tezkire-i Şahin” (2006), “Genç Kalem” meclisine katılan şairlerin şiirlerini kapsayan “Genç Kalem” (2010), Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Hazar Şubesi'nin toplantılarına katılan ve klasik geleneği takip eden şairlerin eserlerinden numuneleri ihtiva eden “Hazar Tezkiresi” (2017) gibi eserler yayımlanmıştır. Bu husus, çağdaş Azerbaycan edebiyatında tezkirecilik geleneğinin devam ettiğinin bir göstergesidir.

Çağdaş Azerbaycan Edebiyatında Külliyyat ve Divanlar

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatını incelediğimiz zaman sadece bir külliyyat örneğine rastladık. Külliyyat, bir şairin hem nazım hem nesirle yazdığı eserleri bir araya getirdiği kitaba verilen genel isimdir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatında dinî-irfanî şiirleriyle ün kazanmış ve edebiyat tarihinde kendisine yer edinmiş olan merhum Alemdar Mahir (1950-2014) şiirlerini bir kitapta toplamış ve “Külliyyat” adı altında yayımlamıştır. Külliyyat, şairin kısa önsözü ile başlıyor. Akabinde şair Enver Nazarlı'nın “Aşk ve İman Şairi” başlıklı yazısı okurlara sunulur. Kitapta Alemdar Mahir'in aruz vezninde yazdığı gazeller, kafiyelerinin alfabetik sırası esas alınmak suretiyle dizilmiştir. Gazelleri takiben “Dinî Şiirler”, “İbretnâmeler”, “Tahmisler”,

“Muhammes”, “Murabba”, “Muhtelif Şiirler”, “İthaflar”, “Fahriyeler”, “Tebrikler”, “Mektuplar”, “Tek beyitler” yer almıştır (Mahir, 2009 b). Alemdar Mahir kaleme aldığı şiirleri, şiirlerinde kullandığı edebî sanatlar ve özellikle mecaz ve teşbihleri ile dikkatleri çekmekte ve klasik geleneği devam ettiren en güçlü kalemlerden biri olarak hatırlanmaktadır.

Şairler yazdıkları şiirlerini bir araya getirmek, kaybolmaktan kurtarmak için bir divanda toplamış ve böylece divan müellifi bir şair olmak gibi kendisine şöhret getirecek bir pâyeye elde etmişlerdir. Şairler edebî hayata adım attıktan hemen sonra divan dolduracak kadar şiir kaleme alır almaz divan bağlamıyorlardı. Divan tertip etmek için şairin kendisini geliştirmesi, yazdığı şiirleri edebî meclislerde okuması, tenkit alması ve yaşının ilerleyen zamanında tamamlaması gerekiyordu. Bazı şairler hayattayken şiirlerini bir araya getirememiş ve onların şiirleri kendi vefakâr dostları sayesinde divana dönüşmüştür.

Bir divanın nasıl bir yapıyla meydana getirileceği, şiirlerin hangi grup ve sıralar içinde yer alacağı, gelenekçe önceden tayin edilmiş bir protokole tâbidir. Önceden ortaya koyulmuş olan bu sınırlama nedeniyle divan şairi, şiirlerini rastgele veya istediği bir sırayla divana dâhil etme serbestliğine sahip değildir. Divanı teşkil edecek şiirlere bir sistem getiren, onları bu sisteme göre düzenleyen çerçeve, şairleri bir mecburiyet derecesinde onu dolduracak, ona uygun düşecek surette bazı nazım şekillerine yönelmeye sevk etmiştir.

Mürettep bir divan; tevhid, münâcât, na‘t, mi‘râciyye, Hz. Ali’nin methi, İslâm ve tarikat büyükleri üzerine methiyeler, hükümdar ve devlet büyükleri için methiyeler, terci‘-bend ve terkiib-bendler, küçük mesneviler, tarih manzumeleri, musammatlar, şarkılar, gazeller, mukâtaat, rubâî, kıta, nazım-metâli‘-müfredât-mesâri‘ gibi nazım şekillerinden oluşmaktadır. Alfabenin her harfiyle kafiyesi bulunan gazeller dizisi sunmak şairler için bir maharet gösterisi sayılır. Gazeller, sayı bakımından divanın en zengin bölümü olup kafiyelerinin son harflerine göre alfabetik olarak sıralanmaktadır. Arap alfabesindeki harflerin hepsiyle kafiyelenmiş gazel kaleme almak işi şairleri bazen mecburiyet karşısında ürün vermeye zorlamıştır. Fakat Çağdaş Azerbaycan şairlerinin divanlarını tek tek incelediğimiz zaman bazı şairlerin klasik bir divanı gözden geçirmeden, divan tertip geleneğini dikkate almadan, yalnızca şiirleri kafiyelerinin son harflerine göre sıralamakla yetinerek divan tertip ettiklerine şahit olmaktayız. Bunun başlıca sebebini Sovyet rejimi döneminde divan tertip etme geleneğinde ciddi bir kopuş yaşanmasında aramak icap eder. Mirza Hasib Kudsî, Abdul Halik Yusuf, Haşım Bey Sakib, Ağadadaş Süreyya

Azerbaycan'ın Sovyetlerin işgaline kadar divan tertiplemiş son şairleri olduğunu söyleyebiliriz. Sovyetler döneminde çok az istisnalar dışında klasiklerin divanlarının bile tam bir şekilde yayımlanmasına izin verilmemiştir. Bu eserler, "Seçilmiş Eserler" başlığı ile yarım yamalak bir şekilde, dini-tasavvufi konulu şiirler metinden çıkarılarak neşredilmiştir. Böylece 1920'li yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatında uzun bir süre zarfında divan tertip eden herhangi bir şaire rastlanmamaktadır. Bu geleneğin yeniden canlanması için 1996 yılını beklemek gerekecekti. Klasik divan sahiplerinden farklı olarak günümüzde bu geleneğe özenen ve onu devam ettirmek isteyen şairler kuşağı değişik konulara yönelerek daha geniş çerçevede kendi fikirlerini ifade etmektedirler. Böylece çağdaş şairler, klasik geleneğe içerik ve şekil bakımından zenginlik katmaktadırlar.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik geleneğin takipçilerini belirlemek için son yıllarda yazılan divanları bulmaya ve tek tek incelemeye çalıştık. Araştırmalarımız sonucu bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında 32 divan tertip edildiği ortaya çıkmıştır (Bkz. Ek 1).

Müzaffer Şükür Mechul (1939-2011) çağdaş Azerbaycan edebiyatında ilk Divan tertip eden şairlerdendir. Şairin düzenlediği Divan 1996 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra Divan'a eklemeler yapılmış ve 2007 yılında "Türk Divanı" başlığı ile yeniden basılmıştır. Hayata küsmüş şairin Divan'ındaki felsefi şiirlerinde hayatla ölüm, varlıkla yokluk, ilahi aşk, hak, adalet konuları ele alınmıştır. Kitap "Türk Divanı'na Önsöz" ile başlamaktadır. Klasik Divan dibaçelerinden farklı bir üslup kullanarak sade Azerbaycan Türkçesinde yazılmış bu girişte şair, 23 Aralık 1939 yılında karanlıkla ışığın kesiştiği bir âleme konduğunu, yıllar geçtikçe bu dünya ağacının sararmış yapraklarında bir hasret, bir açlık duyduğunu, bu açlıktan gönlünde sözlerin filizlendiğini, hayatta her şeyin geçici olduğunu, Hak'tan başka hiçbir kimseye inanmadığını, hayattaki eğrilik, sıkıcılık, eşitsizlik, dert ve azapların Divan'ının ortaya çıkmasına sebebiyet verdiğini belirtmiştir (Məchul, 2007, s. 3). Şiirine, sözün ayaklar altında kaldığı bir zamanda Divan'ını bitirdiğini, Fuzüli'nin

Bir devrdeyim ki nazm olub har

Eş'âr bulub kesâd-ı bazar

beytinin bugün de geçerli olduğunu, hayatın dar ve havasız olduğunu ekleyerek Dibaçesini tamamlamıştır (Məchul, 2007, s. 3-6). İnsanı kâmillik zirvesinde görmek, bir şair olarak Mechul'un en büyük hayalidir.

Mechul'un Divan'ı; İlahi Aşk (Fahriyye, Minacat, Yaradanın adına, Firdevs Bağında, Göklere Hitap), Gazeller, Rubailer, Kasideler, Bayatılar, Koşmalar,

Geraylılar, Azerbaycan Kerbübela Meydanıdır, Diğer Şiirler, Müsibetnâme, Türk Divan'ına ilaveler ve Son Söz gibi ana başlıklardan oluşmaktadır. Divan'da aruz vezniyle hece vezni iç içedir.

Klasik edebiyatta şairin kendisini övdüğü ve birkaç beyitle sınırlandırılmış bölüme fahriyye adı verilir. Ayrıca şairlerin sahip oldukları yüksek sanat gücü yanında kendi fazilet ve üstünlükleriyle de övünmek maksadıyla kaside şeklinde yazdıkları müstakil manzumelere de fahriyye denilmiştir. Divan'ın "Fahriyye" kısmında şair çağdaş Azerbaycan edebiyatındaki sorunları ele alarak meddah şairleri ağır bir dille eleştirmiştir:

Ayaklar altındadır şiirin, sözün urvatı,
 Bir başın hükmündedir ömrün mukadderatı.
 İndi meydan sulayır şiirin söhret tellalı,
 Ne zamandır millete zehirde verir balı.
 Tarifle kaldırılır indi zevzek şairler,
 Altı nedir bilmirem, üstü tezek şairler.
 Fikrin kanatlarında pervaz nedir bilmeyen,
 Dayaz fikirlerinden utanmayan, ölmeyen,
 Yalancı tariflerin fevkine yükselenler,
 Yarıtılmaz koyun gibi akşam tuza gelenler,
 Nizâmî'nin, Vâkıf'ın ayağının tozları,
 Sındırılmış milletin içi çürük kozları,
 İstiklaldan habersiz "istiklal" şairleri,
 Bu meddah zamanenin sözsüz, lal şairleri (Məchul, 2007, s. 8).

"Fahriyye"nin sonunda mütevazı bir şekilde kendi sanatı hakkında bilgi veren şair, dünyadan göçtüğü zaman "Divan"ının onu yaşatacağına inanır:

Hemişe uzak durup zamane tellalından,
 Bir petek doldurmuşum şiirin beçe balından,
 Başım üste çıraaktır yarattığım Divan'ım.
 Ahiret göçünde de odur benim hayanım,
 Kadim bir kitabedir, ağırdır Mechul taşım,
 Ömrümün heykelidir orda eğilmez başım (Məchul, 2007, s. 10).

Şair "Türk Divanı" isimli 8 bentten oluşan muhammesinde Türk dünyasının sorunlarını bu Divan'da ele aldığını da açıklamıştır.

Fikrimiz çok dolaşıktır, arada el karışık,
 Yine milletler içinde hele yoktur barışık,
 Yandıra kimse gerek milli karanlıkta ışık,

Dedim, ey Türk eli, Türk'ün budur itmez nişanı,
Bildire gayrılara Türklüğümü Türk Divanı.

Kanlı devranlar ile Türk elimiz baş başadır,
Bu şehitler mezarında beni ruhum yaşatır.
Sözlerim kubbeli kalkan, atılan her taşadır,
Can atır fikrim ile gezmeğe Mechul cahanı,
Eylesin Mechul'u malum hamıya Türk Divanı (Mechul, 2007, s. 600).

Divan'ın "Son Söz" ismi verilen hatime kısmında şair, kalbinde boğulan arzularını kitap okuyucularına iletmek istediğinden, ister Sovyet döneminde isterse de bağımsızlık sonrası şiire uygulanan sansürlerden, yasaklardan, karşısına çıkan engellerden bahsetmiştir. Mechul, şiirinin methiyeçilikten uzak olduğunu, gerçekleri ihtiva ettiğini, yayımlanmış olan diğer şiirlerini Divan'a ekmediğini belirtmiştir.

Şair, Rusya'daki Ekim Devrimi'nden sonra Azerbaycan şiirine yâd ve yabancı duyguların girdiğini, millî şiir şekillerinin sıkıştırılarak Azerbaycan edebiyatından çıkarıldığını, XX. yüzyılın sonunda bu soğuk ve millî ruhumuza yabancı olan bu şekillerden uzaklaşarak, millî şiir şeklinin yeni çalarını oluşturmak amacıyla "Türk Divanı"nı yazdığını dile getirmiştir (Mæchul, 2007, s. 716). Şaire göre "Türk Divanı okuyanların yol arkadaşıdır, orada vatan da var, halk da var, vatanın açık kalmış yaraları, dertleri, zaman zaman kalbimde dönen bağımsızlık, özgürlük arzuları ve onların gerçek olmuş günleri de". O kendisine yapılan haksızlıkları, kötülükleri ve iyilikleri Divan'ına yansıtmıştır. Şair; kitabın "Son Söz"ünün acizlik ve zamaneden şikâyet gibi algılanmasını istememiş; sadece başkalarının elinde alet olan, şiiri anlamayan bazı makam sahiplerinin insanlık karşısında engel olmalarına vurgu yapmaya çalışmıştır.

Mirhaşım Talışlı (1926-2018) Müsafir mahlası ile şiirler yazmış, aruz ve hece vezninde yazdığı şiirlerini "Dedim ki sözüm kala" başlığı altında bir araya getirerek Divan tertip etmiş ve 1996 yılında yayımlamıştır. Divan, yazarın kısa önsözü ile başlar. Kitapta dibace, tevhid, münacat, na't ve hatime bölümleri bulunmamaktadır. Önsözün ardından gazel, nazire, tahmis, tercibend, tesdis, koşma, dinî konulu şiirler, tazmin, tahmis-mersiye, rubailer divan tertip şekline uygun bir biçimde dizilmiştir. Şairin diğer şiirleri 4 başlık altında ("Muhtelif Şiirler", "Mektep Şiirleri", "Hastane Şiirleri", "Son Yılların Düşünceleri") okurlara sunulmuştur (Talışlı, 1996).

Hem akademisyen hem de şair olan Şahin Fazıl (1940) beş Divan tertip etmiştir. Şairin Birinci Divan'ı ilk kez 1996 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Divan geniş bir Dibace ile başlamaktadır. Burada şair, elli yaşından sonra uzun yılların zahmeti

sonucunda ana dilinde Divan yazma bildiği için Cenab-ı Hakk'a şükreder, şiir perisinin perişan zülfünün Divan tarağı ile taranmadığını ve çağdaş şairlerin bu yolda kalem oynatması gerektiğini, sözü Divan memleketine yönelttiğini, bu gülşene bir sepet gül serptiğini ifade eder. Şahin Fazıl, çağdaş Azerbaycan edebiyatında onun şiirlerine değer verilmediğinden şikâyetçidir ve aruz vezinli Azerbaycan şiirinin gülistanını yabancı otların bürüdüğü kanaatindedir:

Yazıram inci gibi saf gazeller amma,
Aferinler yerine görmede hançer gazelim...
Bilmeyir kadrimi Mecme's-Şuarâ hem helelik
Aybı yok, zergeri hayran edecek zer gazelim (Şahin, 2018, s. 6).

Şahin Fazıl, klasik şiir türlerinde eser veren şairlerin Arapça ve Farsça anlaşılması zor sözcükleri kullanmamaları için ikna etmeye çalışır:

Besdi yazdık kâh Arap'tan, kâh Fars'tan söz yığb,
Gerçi şekkerdir dilim, ben şekkeristan eylerem (Şahin, 2018, s. 7).

Dibaçenin sonunda Divan'ın yazılma sebebine açıklık getirilmektedir: "*En nihayet, her zaman düşünüyordum ki bir zaman ömür gülistanım solacak, hayat kadehim dolacak, varlık güneşim kararacak ve Divan'ım şiir sandukasında kalacaktır. Allah'a şükürler olsun ki şiirlerim sandukada kalmadı, melalim bitti, arzum yerine geçti*" (Şahin, 2018, s. 8).

Dibaçeden sonra münacat, na't, kaside, gazeller, tazmin, tahmis, terci, kıta, sekizlik, rubai ve dörtlükler, hoyratı, bayatı ve çeşitli konu ve şekillerde şiirler yer almıştır. Divan, hatime kısmı ile son bulmaktadır.

Şahin Fazıl'ın İkinci Divan'ı 2005 yılında yayımlanmıştır. Divan'ın Dibaçe kısmında şair; Birinci Divan'ın yayımlanmasından sekiz yıl geçtiğini, divanlarının sayısını artırmak için emek vererek çalıştığını ifade etmiştir:

Şahin gazeli ter akıtıp Divan edibdir
Veznim kadarı belki de ter var gazelimde (Şahin, 2018, s. 116).

Divan'ın bu kısmında şair kısa tercüme-i halini de okurlarına sanatsal bir dille iletme istemiştir. Daha sonra "ömrünün elli yılını din üzerinde yasakların olduğu bir ülkede geçirse de dinsiz olmadığını, Allah ismini dilinde vird ettiğini, dört kez Meşhed, iki kez Kerbela'daki kutsal yerleri ziyaret ettiğini, münacaat, na't, kaside, mesnevi kaleme aldığını dile getirir, dili sadeleştirmek, Türkçe kelimelere üstünlük vermek konusundaki tutumunu uzunca anlatır:

Ecnebi sözle ne vardır ki şiirler demeğe?
 Ağı kara, karanı ak yazırlar yine de.
 Yazılan kelmeleri dil utanır söylemeğe,
 Âşıkın cemini üşşâk yazırlar yine de (Şahin, 2018, s. 122).

Şair modern okuyucunun anlamadığı kelimeleri kullanan şairlerle çatışmaya girer ve son nefesine kadar onlara karşı mücadele vereceğini belirtir:

O gazeller ki yazırsan, yazaram, dil bilirem,
 O gazel ki yazıram men, yaza bilmezsen sen.
 Şahin'em, sultanı oldum saf gazeller mülkünün
 Her geda fikr etmesin ki men teki sultan olur (Şahin, 2018, s. 122).

Şair, Divan'ını tertip etmek için çok sayıda divanı gözden geçirdiğini, irfan ve tasavvufu öğrendiğini uzunca anlatır. Bu kısımdaki tüm konuşmalar "Perverdigarâ" hitabı ile başlamaktadır. Şahin Fazıl Dibaçe'nin sonunda Cenab-ı Hak'tan bir temennide bulunur; Ermeni işgali altında bulunan topraklar işgalden kurtarılın ve düşman ayağı vatanından koparılın. Daha sonra bir başka dileğini yazıya dökerek, vefat etmeden Üçüncü Divan'ını tamamlamak niyetini açıklar (Şahin, 2018, s. 130).

İkinci Divan'ın başında altı münacat, Hz. Peygamberin övgüsünün işlendiği na't yer almaktadır. Gazeller kısmında Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin ve imamların konu edildiği sekiz gazel bulunmaktadır. Akabinde beş kasideye yer verilmiştir. Daha sonra altmış dokuz gazel alfabetik olarak dizilmiş, ardından çeşitli nazım şekillerindeki şiirler takdim edilmiştir.

Şahin Fazıl Üçüncü Divan'ını 2008 yılında Bakü'de yayımlamıştır. 1399 sayfadan oluşan bu Divan'a kitabın editörlüğünü üstlenmiş şair Enver Nazarlı bir önsöz yazmıştır. Bu önsözde Nazarlı, Şahin Fazıl sanatı ile ilgili hem eleştirilerde bulunmuş hem de şairin edebiyata katkılarını itiraf eder:

Şahin sayı 3000'i geçen gazellerinin belki de büyük bir kısmında sade gazel uğruna mücadelesini vurguluyor, konu fark etmeksizin bazı gazellerine mutlaka bu konuda bir beyit ilave ediyor. Belli olduğu üzere bir konu çokça tekrar edildiği zaman tesir gücünü kaybetmektedir. Muhterem arkadaşşıma şöyle bir öneride bulunmak istiyorum; sade gazeller yazmaya devam etsin, bu alandaki hizmetlerine vurgu yapmadan örnek olmakla yetinsin (Şahin, 2008, s. 7).

Divan'ın Dibaçesinde Şahin Fazıl Üçüncü Divan'ını yazmak için ona ömür bahşeden Allah'a şükranlarını sunmuş, daha sonra Cenab-ı Hakk'a hitaben şu retorik soruları dile getirmiştir: *“Ben gerçekten ülkemde sade dilli gazeli var etmek için mi doğuldum?”* (Şahin, 2008, s. 12). *“Çağdaş dönemde yaşayan, çağdaş düşünceye sahip, çağdaş edebî ortamın temsilcisi olan ve çağdaş divan şevki ile kalem eriten şair çağdaş divan tertip edemeyebilir mi?”* (Şahin, 2008, s.14). Şair burada yine de uzunca gazel dilinin sadeleşmesi konusu üzerinde durarak diğer gazel şairlerini eleştirmiştir.

Binlerce gazel yazdım, hayli kitap, üç Divan
Zannımca kifayettir, Allah bereket versin (Şahin, 2008, s. 23)

beytiyle Dibaçe son bulur.

Divan aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir: münacat, na't, hazaniye, kasideler, mersiyeler, gazeller (168), aynı vezin, kafiye ve redifli iki gazel (67), diğer vezinlerde şiirler, Filistin-name silsilesinden şiirler, kıtalar, tazminler, tahmisler, sürudlar, mürebbe, müsebbe, mestezad, haykular, tebriknameler, teessüfnameler, sefernâme, rubai, dörtlük, bayatı, varsağı ve hatime. Hatimenin sonuna “Dünyanın Dağılması” manzum hikâyesi eklenmiştir. Bu Divan'da şairin sadece aruz vezninde yazdığı şiirler değil aynı zamanda hece ve serbest vezinde kaleme aldığı şiirler de yer almıştır.

Şahin Fazıl, Dördüncü Divan'ına da (2014) bir Dibaçe ile başlamıştır. Dibaçede dördüncü Divan'ını da Yüce Allah'ın pak ismiyle başlamak şerefine kavuştuğunu ve kısa sürede tamamlayarak yayımlamak fikrine kapıldığı, Allah'ın merhameti sonucunda bu işi tamamladığını, dilinin söylediğini, kalbinin sevindiğini, kaleminin bu Dibaçeyi yazmaya başladığını, Dördüncü Divan'ının yarım kalacağından korktuğunu, fakat dördüncü hasretinin de bittiğini ifade etmiştir (Şahin, 2008, s. 683).

Söz odu ki bes kadarı canda var,
Önde beşinci hele Divan da var.
Verse eğer ömürüme muhlet Hüda,
Elbet, olur şaire kısmet bu da.

Bu Divan'da Cenab-ı Hakk'a uzunca hamd ve senâda bulunulmuştur: *“Yalnız senin lütfundur ki ben varım. Sana her gün dua ediyorum. Ben Sana ömür boyu vefakâr, Sen bana daima lütufkâr olmuştun”* (Şahin, 2008, s. 686).

Şair, dördüncü divanının düzeni ile ilgili bilgiyi de paylaşmıştır: “*Divan dibaçe, münacat, kasideler, gazeller, gazel-tazminler, kıtalar, rubailer, serbest ve hece vezinli şiirler, sefername, tebrikname ve teessüfnameden oluşmaktadır*” (Şahin, 2008, s. 689).

Dibaçede bu bilgiler dışında yine de gazel dilinin sadeleşmesi, anlaşılır bir dil kullanmayan şairlerin eleştirisi ve divanları sayılarla isimlendirmenin ilk kez kendisi tarafından gerçekleştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Şahin Fazıl, Beşinci Divan’ını 2017 yılında tamamlamış, fakat yayımlamamıştır. Beşinci Divanla ilgili bilgileri şairin “Doğruya Doğru” (2018) kitabından ediniyoruz. Şair, Beşinci Divan’a da Dibaçe ile başlamıştır. Bu bölümde Beşinci Divan’ını yazabildiği için Cenab-ı Hak’a şükretmiş, önceki Divanları hakkında bilgi vermiş, çağdaş Azerbaycan edebiyatında divan bağlayan şairler hakkında eleştiride bulunmuştur. Seyyid Azim Şirvâni’den sonra ilk matbu divanı kendisinin yazdığını, divanın ne olduğunu bilmeyenlerin “divancıklar” tertip ettiklerini, sadece Gülare Munis’in Divan’ını beğendiğini bildirmiş, divan yazan çağdaş şairleri eleştiren bir şiir eklemiştir (Şahin, 2008, s. 934). Haklı haksız şairleri tenkit eden Şahin Fazıl Cenab-ı Hak’tan af dilemiş, Beşinci Divan’ın yayımlanması için sabırsızlandığını, küçük bir dibaçede birçok konuya değinemediğini ilave etmiştir (Şahin, 2008, s. 942). Beşinci Divan henüz yayımlanmadığı için eserin içeriği ile ilgili bilgi aktaramıyoruz. Divanın hatimesinde şiirlerini Allah’ın ona verdiği yetenek sayesinde yazdığını, çağdaş gazel yazan şairlerin dilinin zorluğunu, hatta Fuzûlî’nin bile anlaşılmaz bir dilde yazdığını ifade etmiştir. Bu fikrini ispat etmek için Fuzûlî eserlerinden örnekler vermiştir (1178-1179). Ayrıca Fazıl, Beşinci Divan’ının son divan olduğunu, bu sebeple hatimesini uzun tuttuğunu anlatmıştır (Şahin, 2008, s. 1193). Kitap “Beş Divan” redifli kaside ile tamamlanmıştır:

Öylesi var ki yazıb divanı defter boyda,

Dağ ağırlıkdadı, yoktur haberi, Beş Divan.

Bu günün Hamse’sini cüret edib men yazdım

Yazan olmuş mu bu Şahin teheri Beş Divan? (Şahin, 2008, s. 1196).

Hacı Soltan (1958) çağdaş Azerbaycan edebiyatında dini konulu şiirin en güzel örneklerini veren şairlerdendir. Şair kaleme aldığı şiirlerini Divan şekline getirerek 2000 yılında Bakü’de yayımlamıştır. Eserin dibaçesinde şair kendi hayatı ve kitapları hakkında kısa bilgi vermiştir. Divanda gazel, kıta, kaside, müstezad, murabba, muhammes, terciibentler verilmiş, arkasından “Nevha” başlığı altında Ehl-i Beyt ile ilgili şiirler sunulmuştur. “Sürûdlar” adı altında “Sürûd-i Hızır”, “Sürûd-i İmam

Şamil”, “Sürûd-i Muhammed Asi” şiirleri yer almaktadır. Şair “Masumname” isimli eserini Divan’ına eklemiştir. Burada on dört masumun hayatı nazma çekilmiştir. Hacı Soltan Divan’a ayrıca hatime kısmı yazmamıştır. Böylece Divan “Masumname”nin “Hatm-i Kelam” kısmı ile tamamlanmıştır (Hüseynqulu oğlu, 2000).

Bakü ve civarında klasik şiirle uğraşan şairlerin büyük bir çoğunluğunun üstadı olan ve Fuzûlî edebî meclisinin başkanlığını yapmış bulunan Hacı Mail’in (1935-1999) şiirleri, öğrencisi şair Sona Hayal tarafından divan şekline getirilmiştir. Hacı Mail Divanı, şair hayattayken yayınevine verilmiş ve uzun süre basımını beklemiştir. Nihayetinde 2006 yılında yayımlanmıştır.

Şair kendi divanına dibaçe eklememiştir. Divan münacatla başlıyor. Daha sonra Hz. Peygamber’in övüldüğü na’t, akabinde ise Hz. Ali’in övgüsü yer almıştır. Daha sonra kafiyelerine göre alfabetik olarak sıralanmış bulunan nazım şekilleriyle yazılmış gazel, kaside vd. şiirler takdim edilmiştir. Divanda toplamda 2 münacaat, 2 na’t, 1 methiye, 386 gazel, 3 murabba, 6 tahmis, 2 müseddes, 1 musabba, 1 müsemmen, 1 muaşşes, 2 tercibend, 2 terkibibent, 3 müstezad, 6 kıta ve 17 rubai yer almıştır. Mail Divan’ında yer alan şiirlerin büyük bir kısmı Ehl-i Beyt konulu şiirlerdir (Hacı Mail, 2006).

Şair Enver Nazarlı (1926-2016), gazellerini ilk olarak “Muhabbet Gülşeni – Hasret Çelengi” adı altında Divan tertip şekline kısmen uyarak 1998 yılında kitaba dönüştürmüştür (Nəzərli, 1999). Şair bu şiirler toplusuna dibaçe veya önsöz eklememiş, divanını niçin, ne zaman bağladığını açıklamamıştır. Kitap münacat, na’t, na’t çelengi, Hz. Ali ve Hz. Fatima ile ilgili kasidelerle başlamaktadır. Akabinde muhammesler, daha sonra gazeller, ithaf şiirleri, tahmisler, tazminler, rubailer, dörtlükler, kıtalar, “Muhtelif Şiirler”, mülemmalar sunulmuştur. Divan’ın hatimesi yoktur.

Enver Nazarlı, İkinci Divan’ını “Mehebbet Teraneleri” adı altında hazırlamış ve 2006 yılında yayımlamıştır (Nəzərli, 2006). Kitap V. Memmedaliyev’in “Üstat Sanatkâr” isimli giriş yazısıyla başlar. Divan’ın dibaçe ve hatimesi bulunmamaktadır. Kitabın eksik yönlerinden biri de içindekiler kısmının eklenmemesidir. Bu Divan’da toplamda 600 gazel yer almaktadır.

Şaire, Gülara Munis (1953), Divan’ını 2007 yılında yayımlamıştır. Kitabın editörü olan Şahin Fazıl, Divan’a yazdığı önsözde Gülara Munis’in sanatını övgü dolu ifadelerle anlatmış, Heyran Hanım’dan sonra Divan yazan ilk kadın şair olduğuna vurgu yapmıştır. Divan, dibaçe ile başlamaktadır. Şair; Cenab-ı Hak’tan şükür ve

hamd ü senasını kabul etmesini diler, onun kudret ve merhametinden nasiplenip eline kalem aldığını, şiirlerini Munis mahlası ile yazdığını, divan yazmak için yüce Allah'ın dergâhına el açtığını, ondan hayır dua aldığını, Şahin Fazıl Divan'ını okuduğunu, divan tertip ederek tarihte kalmak istediğini belirtir. Dibaçeyi takiben yedi münacat, beş nat ve Ehl-i Beyt kasidelerine yer verilmiştir. Divan'da şiirler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır: Minacat, Na't, Ehl-i Beyt kasideleri, gazeller, nazireler, tahmisler, murabba, sürûd, kıta, koşma, mesnevi, bahariye, hazaniye, ağıt, serbest şiirler, hece vezinli şiirler, deyimler ve hatime.

Kitabın hatimesinde Munis, bir tesadüf eseri Mecmaü's-Şuarâ edebî meclisine geldiğini, burada Şahin Fazıl, Enver Nazarlı ve Mir Celal Zeki gibi üstatlardan ders aldığını, üstat tenkitlerini temkinle dinlediğini ifade eder. Gülara Munis; mütevacı bir şekilde meclise katıldığı ilk zamanlarda şiir yazmaya heves ettiğini, yazdıklarının sayısının çok, değerinin az olduğunu, aruz veznindeki şiirleri çok sevdiğini, yazdığı gazeli okumaya cesaret etmediğini, üstatları sayesinde yetiştiğini belirtir. Divanı okuyanların tenkitlerine, aruz veznine ve gazele kem bakanların azarlamalarına, sade dili tercih etmeyenlerin dikenli sözlerine dayanabilmesi için sabır ihsan etmesini Cenab-ı Hak'tan niyaz eder (Munis, 2007, s. 407).

Şair Miraziz Seyidzade (1949-2014) ise Aziz Pünhan mahlası ile şiirler yazmış ve bu şiirlerini 2008 yılında yayımladığı Divan'ında bir araya getirmiştir. Divan; Alibala Hacızade, Gazenfer Paşayev, Vâkıf Yusifli tarafından yazılmış üç takriz makalesi ile başlar. Burada şairin hayatı ve sanatı kısaca tanıtılmıştır. Şair kitabına ilk önce klasik şiirle ilgili girişle başlar. Divan'ın çok kısa dibaçe kısmında şair klasik şiir ananesini yaşatmak için şiirlerini divanda topladığını, okuyucularının onun şiirlerini beğeneceklerini umduğunu ifade eder (Seyidzade, 2008, s. 33-34). Divan'a tevhit, münacaat, na't eklenmemiştir. Böylece Divan, gazellerle (134) başlar. Kitaptaki kaside sayısı 40'tır. Kasidelerin ardından diğer klasik nazım şekilleri ile yazılmış kıta, rubai, dörtlük, müstezad, murabba, muhammes, müseddes, müsebbe, tercibend, terkihibent, muaşşer, tahmis ve beyitler kafiyelerine göre dizilmiştir. Daha sonra şairin hece vezni ile kaleme aldığı koşma ve hicivlere yer verilmiştir.

Tecnisleri ile tanınan Memmed Mecidoğlu'nun (1947-2020) klasik nazım şekilleri ile yazdığı şiirlerinin toplandığı ilk Divan'ı 2010 yılında yayımlanmıştır. Şair, kitabın "Müelliften" başlıklı giriş kısmında kitaba "Gazeller" adını vermek istediğini, fakat üstadının isteği ve ısrarı üzerine "Divan" adlandırdığını, divan tertibini esas alarak hazırlamaya çalıştığını ifade etmiştir. Kitabını Divan adlandırması konusuna

açıklık getiren bir gazelinde şair divan tertip etmenin ciddi ve zor bir iş olduğunu anladığını itiraf eder ve okurlarından özür diler:

Okucum, affeyle, adlandı Divan cızma-karam
Ne bilersen özüme men ne divan eylemişem (Məcıdođlu, 2010, s. 3).

Şairin Birinci Divan'ında dibaçe, tevhid, münacat, na't ve hatime kısımları bulunmamaktadır. Kitapta şairin yüzden fazla gazeli, Azerbaycan klasik şairlerinin şiirlerine yazdığı tahmisleri, muaşşer, tercibend ve sürûdları yer almaktadır. Bu, mürettep bir divan değil, divançedir.

Memmed Mecıdoğlu İkinci Divan'ını 2012 yılında okurlarına sunmuştur. Kitabın "Mukaddime" bölümünde şair çok sayıda kitap mütalaa ettikten sonra Divan'ını yazdığını, yetmiş sene dilinden ve dininden uzak kaldığını, bu sebepten de dinî konulu şiirlerine daha titizlikle yaklaştığını belirtmiştir.

Yazdım yeni Divan kitabım artık hazırdır
Son noktayı koydum, dedim Allah'a tevekkül

söyleyen şair, Divan'ındaki şiirlerin konusuna değinerek vatanının güzelliklerini, güzellerini, halkının çektiği acıları, yaşanan haksızlıkları, Karabağ derdi, savaş ve onun açtığı yaraları şiirlerinde işlediğine vurgu yapmıştır. Bunların yanı sıra şiirlerinde tenkit ve hicve de genişçe yer vermiştir (Məcıdođlu, 2012, s. 4). Birinci Divan'ından farklı olarak İkinci Divan'da klasik geleneği göz önünde bulundurarak divan tertibi şekline uygun bir şekilde münacat, na't ve son söz (hatime) eklemiştir. İkinci Divan'da gazel, tahmis, murabba, muhammes, müseddes, müstezad, sürûd, bahr-i tevil, kıta ve tek beyitler yer almaktadır.

Memmed Mecıdoğlu 2016 yılında yayımladığı Üçüncü Divan'ına "Felaket Deme Mensizliye" adını vermiştir. Mecıdoğlu'dan önce Enver Nazarlı, divana isim verme geleneğini başlatmıştır. Divan'ın içeriği şu şekildedir: Dibaçe, minacat, na't, gazeller, tahmis, murabba, muhammes, müseddes, müstezad ve hicivler. Üçüncü divan 300'den fazla gazeli ihtiva etmektedir (Məcıdođlu, 2016). Gazeller konu itibariyle sosyal problemleri ele alması açısından dikkat çekmektedir.

Şairin Dördüncü Divan'ı 2018 yılında "Yalan Danış Menimçün" başlığıyla yayımlanmıştır. Memmed Mecıdoğlu dibaçede kitaba aruzla yazılmış şiirlerini aldığını, çağdaş gazel şairi İlgar Fehmi'den etkilendiğini, şiirlerinin üslubunun klasik şiirden farklı olduğunu belirtmiş, Karabağ sorununun kısa bir sürede çözülmesini, Beşinci Divan'ını yazmaya başladığını ve tamamlamasını ona nasip etmesini Yüce Allah'tan dilemiştir (Məcıdođlu, 2018, s. 8-9). Divan münacat ve na'tla başlar. Bu

divanda şairin 350'ye yakın gazeli sunulmuş, akabinde aruzla yazılmış diğer şiirler verilmiştir. Son Söz veya Hatm-i Kelam bölümüyle kitabını tamamlayan şair, okurlarının onun şiirlerini beğeneceklerini umut eder ve bir gazelini sunar:

Növbeti divandır beyanım benim
Rahat olub sanma ki canım benim.

Dördünü yazdım, söz olub servetim
Hem de kalem olmuş heyanım benim (Məcıdođlu, 2018, s. 447).

Memmed Mecıdoğlu'nun beşinci ve altıncı divanlarını hiçbir şekilde temin edemedik ve bu sebeple bu divanlarla ilgili yorum yapamıyoruz. "Senden Mene Ne Kaldı" adlı yedinci Divan, şairin vefatından sonra Rafik Dağlı ve Ali Zireli editörlüğünde 2021 yılında yayımlanmıştır. Divanın dibace kısmında şair Yedinci Divanını tamamladığı için cenab-ı Allah'a şükreder:

Sene Şükr eyledim Ya Rebb, bu da yeddinci Divan'ım
Seher-akşam ucalmışdı yazınca ancak efganım (Məcıdođlu, 2021, s. 7).

Şair hazırladığı Divan'larının Dibaçe kısmında her zaman Karabağ derdini dile getirdiğini, nihayetinde 2020 senesinin son baharında bu sorunun çözüldüğünü ifade etmiş ve Allah'a şükretmiştir (Məcıdođlu, 2021, s. 9). Yedinci Divan'da sırasıyla münacat, na't, gazeller ve çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış şiirler yer almıştır. Kitaptaki gazel sayısı 460'dan fazladır. Divan'ın hatimesinde de Karabağ meselesi üzerinde durulmuş, şair yedi divanını tamamladığını, sekizinci divanını da hazırladığını ve bunun son divan olacağını not düşmüştür (Məcıdođlu, 2021, s. 511).

"Ayrılak Sen Demedin mi" başlıklı Sekizinci Divan şairin vefatından sonra yayımlanmış ikinci divanıdır. Divan, Rafik Dağlı ve Ali Zireli tarafından hazırlanmıştır. Kitaba Azerbaycan Yazarlar Birliği sekreteri şair İlgar Fehmi "Goşa Kanat" adlı giriş makalesi yazmıştır. Burada merhum şairin sanatının kısa bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Sekizinci divanın dibaçesi kitabın editörü Ali Zireli tarafından yazılmıştır. Şairin hayat ve faaliyetine ışık tutan bu bölümde onun toplamda 50206 şiir yazdığı, bunlardan 3066 gazel, 446 tecnis, 64 tahmis ve diğer nazım şekilleri teşkil ettiği belirtilmiştir (Məcıdođlu, 2021, s.705). Bu divan da münacat ve natla başlamış, daha sonra çeşitli nazım şekilleriyle yazılmış, hem aruz hem de hece vezinli şiirlere yer verilmiştir. Kitabın hatime kısmını da Ali Zireli kaleme almıştır. Memmed Mecıdoğlu divanları incelediğinde çoğunlukla dünyevi aşk, sosyal problemler ve vatan konusunun sade Azerbaycan Türkçesinde işlendiği görülmektedir.

Mirkamil Mirhaliloğlu (1942) üç divan tertip etmiştir. Şairin Birinci Divan'ı 2009 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Divan Dibaçe ile başlıyor. Şair burada ona bahşedilmiş nimetlere, ömre, evlatlara göre Cenab-ı Allah'a şükür eder ve onun verdiği ilhamla "Divan" düzenlemek için yola çıktığını açıklar. Mirhaliloğlu, Divan'ını Allah'ın (c.c.) adıyla başladığını, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i Beyt kapısına yüz tuttuğunu, onların şerefli isimleri ile şiirini süslediğini, bu işte sayısız noksanlarının olduğunu, Cenab-ı Allah'tan ve okurlarından af dilediğini ve akabinde manzum bir dibaçe de eklediğini belirtmiştir.

Kalem resm eyledi Divan yarandı,
Kemalim yatmıştı, gafil uyandı...
Mısralar aşkımdan tez aldı kemal,
Divan tamamlandı men oldum bi-hal.
Okucu okuyub kıymetin verer,
Olan noksanımı aşikâr görer (Mirxəliloğlu, 2009, s. 9).

Divan; münacat, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin methi ile devam etmiş, ardından klasik şiirin kaside, gazel, sakinâme, mersiye ve diğer türlerinde örnekler sıralanmıştır. Birinci Divan'ın sonunda hatime kısmı bulunmamaktadır. Şairin şiirlerinden Fuzûlî, Seyid Azim Şîrvânî ve Nebâtî'den etkilendiği belli olur.

Mirkamil Mirhaliloğlu İkinci Divan'ını 2013 yılında yayımlamıştır. İkinci Divan manzum bir dibaçe ile başlar:

İkinci Divan'ı yazdığım zaman,
O büyük Rahman'dan istedim aman.
Şiir mihrabına secde eyledim,
Tanrı'dan gönlüme kuvvet diledim...
Hedefim odur ki Divan yaradım,
Halik bu işime eylesin yardım (Mirxəliloğlu, 2013, s. 9).

Bu Divan'a da geleneğe bağlı kalınarak Münacat eklenmiş, Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin methi, ardından kaside, gazel, tercibend, terkihibent, müstezat, sakinâme, mesnevi, mersiye, on dört masumu konu eden manzumeler yer almıştır.

Şairin Üçüncü Divan'ı ise 2018 yılında yayımlanmıştır. Divan'da ilk önce manzum bir dibaçe sunulmuş, divan tertibine uyularak münacat, methiye, kaside, gazel, sakinâme, mesnevi ve mersiye türünde şiirlere yer verilmiş, Gâdir-î Hum olayı manzum şekilde işlenmiştir. Mirkamil Mirhaliloğlu 'nun bu üç divanına giren şiirlerin büyük çoğunluğu dinî içeriklidir.

Hacı Mail'in öğrencilerinden olan şaire Sona Hayal (1961) kaleme aldığı şiirlerini 2000 yılında Divan şekline getirmiş, 2009 yılında Divan'dan Seçmeler adıyla, 2015 yılında ise Divan metnini tamamıyla yayımlamıştır. Divandaki şiirler Kiril alfabesi esas alınarak sıralanmıştır. Divan'a şairin klasik nazım şekilleriyle 1983-2005 yılları arasında yazdığı 400 şiir dâhildir. Divan, Dibaçe ile başlamaktadır. Dibaçe kısmında şair tercümeihâlini, şiire nasıl başladığını, yetişmesini ve Divan'ını nasıl tertip ettiğini anlatmıştır. Sona Hayal'in şiirlerinde hem dinî hem de dünyevi konular işlenmiştir.

200'kadar tasnifin, 60'tan fazla şarkının müellifi, muğam üstadı ve şair Ağakerim Nafiz (1948) çocuk yaşlarından itibaren klasik şiire heves etmiş, aruz vezninde şiirler yazmıştır. Uzun yıllar boyunca yazdığı 500'den fazla şiirini divan şekline getirerek 2017 yılında yayımlamıştır. Şair, Divan'ına hayatı hakkında kısa bilgi aktardığı dibaçe ile başlamıştır. Genellikle divanlarda dibaçeden sonra tevhide yer verilir. Nafiz ise tevhid kısmına yer vermeden münacat, onu takiben Esmâül-Hüsna ve Hz. Peygamber'in methini işlemiştir. Daha sonra üç sakiname sunulmuştur. Divanda 2 murabba, 4 muhammes, 1 müseddes, 4 mesnevi, 1 müstezad, 1 ibretname, 1 bahariye, 53 tahmis, 427 gazel, 11 rubai ve 15 tercüme bulunmaktadır.

Ağakerim Nafiz; Divan'ında Fuzûlî (2), Nişat Şîrvânî, Kişverî, Melikli Molla Ali Şîrvânî, Seyyid Azim Şîrvânî (3), Alishir Nevâî, Molla Ağa Bihüd, Mirza Muhammed Hasan, Cihanşah Hakiki, Bâkî (2), Namık Kemal, Molla Kadir Nâcî (2), Nâbî (2), Kâmil Serbendî, Necati, Sultan Hamid, Veslî Rûmî, Mir Nâşidi Rûmî, Karamanlı Nizami, Mirza Kulamhüseyn Yurdçulu, İzzet Rûmî, Şeyh Safiyeddin Erdebilî, Fakir Ordubadi, Yahyavi Erdebilî, Muhammed Biriya, Ahmed Caferzade (3) ve Lâedrî gibi şairlerin gazellerine toplamda 35 nazire yazmıştır. Ayrıca şairin Divan'ında Hafız Şîrâzî (2), Mevlana Lutfî, Nesimî (2), Cihanşah Hakiki, Ali Şîr Nevâî (2), Kişverî (6), Fuzûlî (2), Usûlî, Sultan Süleyman Kanuni (4), Bâkî (8), Bâsirî, Nâbî (5), Veslî Rûmî, Nişat Şîrvânî (2), Molla Kadir Nâcî (5), Ünsî Mir Nâşidi Rûmî, Seyyid Ebülkasım Nebâtî, Seyyid Azim Şîrvânî (3), Mirza Muhammed Hasan Felekzade, Mirza Ali Ekber Sâbir (2) ve Muhammed Hâdî şiirlerine tahmisleri yer almaktadır (Ağakerim Nafiz, 2017, s. 497).

Lilpar Cemşidkızı, çağdaş dönem Azerbaycan kadın şairelerindedir. Divan'ına kadar Lilpar 3 kitap yayımlamıştır. Şairenin dördüncü kitabı Divan'ı olmuştur. 2020 yılında basılmış Divan, Azerbaycan Yazarlar Birliği Genel Sekreteri İlgar Fehmi'nin kısa önsözü ile başlamaktadır. Fehmi'ye göre çağdaş Azerbaycan şairleri arasında gazel kaleme alan çok olsa da divan tertip eden şair sayısı parmakla gösterilecek

kadar azdır. Fehmi, Lilpar Cemşidkızı'nın klasik Divan teşrifatına uygun bir şekilde divan tertiplediğini takdir ettiğini dile getirmiştir. Lilpar Cemşidkızı, Divan'ına mukaddime (dibaçe) ile başlamıştır. Mukaddimedede, Allah'ın yardımıyla divan tertip etmeye başladığını, nihayetinde bu kitabını tamamladığını yazmıştır.

Senin aşkın ile Ya Rab, yeni Divan yazdım
Bu felek talihimi eyledi viran, yazdım (Lilpar, 2020, s. 7).

Çözülmemiş Karabağ sorununa vurgu yapan Lilpar, Ermeni işgali altındaki toprakların kurtarılması için Azerbaycan askerine “vur” demiştir:

Vur, ey yiğidim, arzusudur Lilpar'ın ancak
Vur düşmanı, koyma ede “Arsah” Karabağ'dan (Lilpar, 2020, s. 9).

Lilpar, çocukluğundan şiirler yazdığını, evlendikten sonra edebiyattan uzak kaldığını, 2016 yılında yeniden edebiyata geldiğini, çok sorunlar yaşadığını, Allah'ın ona Hz. Eyüp sabrı verdiğini, Allah'ın izniyle bu sorunların üstesinden geldiğini belirtmiştir (Lilpar, 2020, s. 9). Şair, İkinci Divan'ını hazırlaya bilmesi için Cenab-ı Hak'tan güç ister, Karabağ sorununun çözülmesini diler (Lilpar, 2020, s.9). Şairin sözlerine göre her gün yeni şiirini, gazelini, rubaisini yazdığında Yüce Allah'la konuşur, Cenab-ı Allah şaire tüm sözleri söyletir ve Lilpar da o sözleri inci gibi birbirinin arkasınca dizer ve okurlarına sunar (Lilpar, 2020, s. 12).

Şair Divan'ına münacatla başlamış, bir de mesnevi nazım şekliyle münacat eklemiştir. Akabine Hz. Peygamberin ve Hz. Ali'nin methini içeren na't sunulmuştur. 427 gazelden sonra kaside, mersiye, terciibent, terkibiibent, müseddes, muhammes, murabba, sakinâme, mesnevi, kıtalar, beyitler ve şairin Hacı Gazanfer Talib, Hayal Zeynal, Mürvet İntizar, Büyükağa Müntezir'le olan beytleşmeleri yer almaktadır. Divan'ın Son Söz ve ya Hatm-i Kemal adlı sonuç kısmında Allah'ın yardımıyla Divan'ını tamamladığını, bu topludaki şiirlerin büyük bir kısmını Karabağ konulu şiirlerin teşkil ettiğini, bunun yanı sıra divan edebiyatında en çok islenen gül-bülbül konulu şiirlere geniş yer verdiğini, toplumdaki olumsuzluklara, haksızlık, adaletsizlik gibi konulara kayıtsız kalmadığını, bunu şiirlerinde işlediğini, Allah izin verirse ikinci bir Divan hazırlamak istediğini ifade etmiştir (Lilpar, 2020, s. 514).

Hafız Alimerdanlı (1948) amatör şair olarak şiirler yazmış ve 2021 yılında “Divan” başlığı altında şiirlerini bir araya getirmiştir (Əlimərdanlı, 2021). Kitapta klasik divan protokolüne uyulmamıştır. Alimerdanlı'nın şiirlerinde çok ciddi vezin hataları görülmektedir. Şiirlerin hangi vezinde olması belirsizdir. Muhtemelen şair klasik şiiri derinlemesine öğrenmeden bu geleneğin arkasından gitmek istemiştir.

Bakü edebî muhitinde yetişmiş Gazenfer Talib'in (1952) şiirlerini bir araya getiren Divan henüz yayımlanmasa da kitabı inceleme fırsatımız oldu. Divan, Mustafa Mailoğlu tarafından tertip edilmiştir. Şair divana dibace eklememiştir. Kitapta 60'dan fazla gazel, 9 murabba, 12 tahmis, 6 muhammes, 5 müşâare, çeşitli konulardaki şiirler ve şairin şiirlerine yazılmış tahmis ve nazireler yer almaktadır. Divandaki şiirler dinî irfanî konuları ihtiva etmektedir.

Mahire Mahi isimli bir kadın şairin de 2022 yılında Divan'ını neşrettiği bilgisini aldık. Divan'ın tanıtımı 2022 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliğinde gerçekleşmiştir. Fakat Divan tarafımızdan temin edilememiştir.

Böylece, bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik edebiyat etkisini ve bu etki ekseninde Divan bağlama ananesini incelediğimizde, çağdaş şairlerin de kendi şiirlerini divanlarında bir araya getirmeyi hüner göstergesi saydıklarını gözlemlemekteyiz. Klasik şiir türlerinde eser veren şairlerden 16'sı divan müellifidir ve toplamda 32 divan kaleme alınmıştır. Bu divanların bir kısmı profesyonel bir şekilde hazırlanırken, bazıları daha zayıf kalmıştır.

Tezkirecilik Geleneği

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik edebî tür ve tarzlarda diğer örnekler de kaleme alınmaktadır. Genellikle yukarıda isimlerini zikrettiğimiz edebî meclislerde yetişmiş şairler dinî-tasavvufî konuları ele almakta, divan ve tezkire tertip etmektedirler. Nazmın yanı sıra klasik nesir türlerini ihtiva eden eserler de güncelliğini tam olarak kaybetmemiştir. Şöyle ki günümüz Azerbaycan edebiyatında tevhid, münacat, naat, hiciv, mersiye gibi nazım türünde yazılmış olan eserler haricinde tezkire gibi klasik nesir türünün özelliklerine sahip eserlerle de karşılaşmaktayız. Örneğin Mecma'û's-Şu'arâ meclisine katılan şairlerin hayatı, sanatı ve şiirlerinden örnekleri kapsayan "Tezkire-i Şahin" (2006), "Genç Kalem" meclisine katılan şairlerin şiirlerini kapsayan "Genç Kalem" (2010), Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Hazar Şubesi'nin toplantılarına katılan ve klasik geleneği takip eden şairlerin eserlerinden numuneleri ihtiva eden "Hazar Tezkiresi" (2017) gibi eserler tertip edilmiştir.

Herat edebî muhitinin etkisinde XVI. yüzyıldan itibaren Azerbaycan edebiyatı alanında da tezkireler tertip edilmeye başlanılmıştır. XVI. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar Azerbaycan sahasında 50 tezkire kaleme alınmıştır. Bu tezkireler Azerbaycan edebiyatı tarihine ışık tutan en önemli kaynaklardır. Azerbaycan sahası tezkireleri Türkçe, Farsça ve Türkçe-Farsça karışık olarak kaleme alınmıştır. Azerbaycan sahası

tezkirelerinin büyük bir kısmı yayımlanmamıştır. Sovyetler zamanında sosyalist-realist edebiyat devlet politikasına hizmet ettiği için klasik eserlerin çoğu ötekileştirilmiş, araştırılması ve neşrine gerek duyulmamıştır. İlk Azerbaycan edebiyatı tarihi dâhil günümüzde yayımlanmış edebiyat tarihlerinde sadece on civarında tezkirenin ismi anılmıştır.

Azerbaycan tezkirecilik geleneği XVI. yüzyıldan kırılmadan günümüze kadar devam etmektedir. XXI. yüzyılda yayımlanmış tezkireler belli edebî meclislere katılan şairlerin hayatı, sanatı ve eserlerinden örnekleri ihtiva etmektedir. Bu yüzyılda Hekim Gani, Şahin Fazıl, Hacı Alemdar Mahir, Arif Buzovnalı ve Sona Hayal tezkire tertip ederek yayınlamışlardır.

“Vahid Edebî Meclisi” 1999 yılında kurulmuş ve meclis başkanlığını Hekim Gani (1918-2008) üstlenmişti. Doktor olan Hekim Gani etrafına 47 şairi toplamıştır. Diğer meclislerden farklı olarak “Vahid Edebî Meclisi” musikili edebî meclislerden olmuştur. Hekim Gani’nin 2000 yılında yayımladığı “Vahid Edebî Meclisi” adlı kitapta bu meclise katılan 47 şair hakkında bilgi verilmektedir.

Eserde ilk önce Vahid Edebî Meclisi’nin kurulması tarihinden bahsedilmiş, daha sonra hiçbir tasnif şekli gözetilmeden şairler üzerine çok kısa bilgiler aktarılmıştır. Şairler hakkında bilgi sunulurken değerlendirmelere yer verilmemiştir.

Tezkire-i Şahin, şair ve tarihçi Prof. Dr. Şahin Fazıl (1940) tarafından 2000 yılında hazırlanmaya başlanmış ve 2005 yılında tamamlanmıştır. Şahin Fazıl’ın 2006 yılında yayımladığı tezkiresi Mecma’u’s-Şu’arâ edebî meclisinde bulunan şairlerin hayatı, sanatı hakkında bilgileri ve şiirlerinden örnekleri ihtiva etmektedir. 1860 yılında Bakü’de kurulan Mecma’u’s-Şu’arâ edebî meclisi 1923 yılına kadar faaliyet göstermiş, 1980 yılında ise yeniden faaliyete geçmiştir. Şahin Fazıl, 1998 yılından bu edebî meclisin başkanlığını üstlenmiştir.

Söz konusu tezkire, klasik geleneğe sadık kalınarak hazırlanmıştır. Esere manzum bir “Dibaçe” ile başlayan Şahin Fazıl, tezkiresini tertip edebilmesi için Cenab-ı Allah ve Hz. Peygamberden yardım dilemiştir:

Ey ulu Hakk’ın yüce peygamberi,
Bir de götürdüm elime defteri.
Bir de adınla eyledim iftihar,
Bende olan tab şimdi kimde var?
Tabıma Allah ile sensen sebep,
Görmeyirem gayrı ola, ben sebep
Her ikinizden geliben vecde ben,

Eyleyirem Tanrı'mıza secde ben.
 Eyle kömek, ey yüce peygamberim,
 Ben gibi bir muhtaca, peygamberim.
 İhtiyacım var ki bu tezkiremi,
 Bahş eyleyim halkıma bahşiş kimi.
 Tabıma "leng olma" dedim, "din" dedim,
 Ben ona "Tezkire-i Şahin" dedim (Şahin, 2006, s. 4).

"Dibaçe" kısmını takiben "Ve sonra" kısmında tezkireci Mecma'ü's-Şu'arâ edebî meclisinin üyelerinin isteği üzerine tezkiresini tertip etmeye başladığını belirtmekte, tezkirecilik alanında bir boşluk olduğunu ve bu boşluğu doldurmak için tezkire yazdığını, XIX. yüzyıl tezkirecisi Seyyid Azim Şîrvânî'nin yolunu tercih ettiğini eklemiştir (Şahin, 2006, s. 4-5).

Tezkire bahrine başvurmağa tab lazımdır,
 Ne büyük işti bu ya Rab, bu ne kuvvet, tabdır?
 Birini Seyyid Azim yazdı ki bin rahmet ola,
 Birinin sahibi Mir Möhsün Ağa Nevvâb'dır.
 Biri de Mirza Hüseyin idi "Gayıb" neslinden,
 Bir burulğandı bu tezkire işi, girdabdır.
 Başka tezkire yazan görmeyirem çevremde
 Bir seda geldi mene: Onlara Şahin babdır! (Şahin, 2006, s. 4).

Şahin Fazıl, "Dibaçe"de sadece Seyyid Azim Şîrvânî ve Mir Möhsün Nevvâb tezkirelerini ve Mirza Hüseyin Gayıbov'un antolojisini anmış ve bu eserlerden sonra tezkirecilik alanında boşluk olduğunu vurgulamıştır. Fakat XX. yüzyılda 13 tezkire kaleme alındığını unutmamak gerekir (Musalı, 2012, s. 273-331).

Şahin Fazıl, tezkiresinde yer alacak şairlerin tercüme-i halleri ve eserlerinden örnekleri ilk önce "Kredo" gazetesinde yayımlamış, daha sonra tezkiresini neşretmiştir. Bazı şairler kendileri hakkında kısa bilgi vermesi, bazı şairler ise kendilerini olduğu gibi tasvir etmemesi sebebi ile Şahin Fazıl'a itirazda bulunmuşlardır. Tezkireci onlara bir kaside ile cevap vermiştir (Şahin, 2006, s. 6). Tezkirenin "Dibaçe"sinde Mecma'ü's-Şu'arâ'nın yaranma tarihi hakkında bilgilere de yer verilmiştir (Şahin, 2006, s. 15).

Tezkireci, eserin giriş kısmında klasik geleneği devam ettiren şairlerin zor bir dil, uzun izafeler kullandıklarını tenkit etmiş ve şiir dilini sadeleştirmenin önemine vurgu yapmaya çalışmıştır (Şahin, 2006, s. 35-36).

Şahin Fazıl, Mecma'û's-Şu'arâ meclisine katılan şairleri üslubuna göre aşağıdaki şekilde tasnif etmiştir:

1. Bazı üyelerimiz günümüzde bile klasik yazı şeklinden vaz geçemiyor ve aruz vezinli şiirlerini Arapça ve Farsça kelimelerle “süslüyorlar”;

2. Bazı şairler nispeten sade bir dille şiirler yazıyor ve anlamlarını bilmedikleri yabancı kelimeleri kullanmamaya çalışsalar da buna tamamen muvaffak olamıyorlar;

3. Meclis üyeleri arasında aruz veznine tam olarak uyan ve aynı zamanda milli dili kullanan şairler de vardır;

4. Meclis üyelerinin hece ve serbest vezinde yazdıkları şiirler de mevcuttur (Şahin, 2006, s. 34).

Şahin Fazıl Mecma'û's-Şu'arâ'ya kalemi gerek güçlü ve gerekse de zayıf olan şairlerin katıldığını ve ayrımcılık yapmadan onların hepsini tezkiresine aldığını vurgulamıştır.

Tezkirede takdim olunan bazı yazarlar,
Yazdıklarını gerçi maharetle yazarlar.
Amma ele kesler de tutub yer bu eserde
Elbette zayıftır helelik ilm ü hünerde (Şahin, 2006, s. 790).

“Dibaçe”nin sonunda “Mecma'û's-Şu'arâ” eski üyeleri (Cürmî, Ağadadaş Süreyya, Vehib, Mehemed Müsevvi, Ağakerim Sâlik, Haşim Bey Sâkıb, Seyyid Zerger vd.) hakkında kısa bilgi verilmiştir (Şahin, 2006, s. 48-60). Bu bilgileri takiben meclisin 1980 yılında yeniden faaliyete başlamasından sonra buraya katılan üyelerinin hayatı, sanatı ve eserlerinden örnekler aktarılmıştır. Tezkirede toplam 114 şair anılmıştır. Tezkirenin hatimesinde yazar, eserini tamamladığı için Cenab-i Allah'a şükretmiş ve okurlarından eserindeki noksanları affetmeleri ricasında bulunmuştur:

Bu eser içre kusur olsa eğer,
Dileğim var ki benim affedeler (Şahin, 2006, s. 790).

Şahin Fazıl, şairlerin hayatı ve sanatı ile ilgili elinden geldikçe geniş bilgi vermeye çalışmış, edebî tenkitten klasik tezkirecilerin üslubunu takip etmiştir. Tezkireci bazı şairleri objektif değil, şahsî görüşlerine binaen değerlendirmiştir. Tezkirede her bir şairin sanatıyla ilgili sunulan şiir örnekleri 2 ila 6 arasında değişmektedir.

Bakü'nün Nardaran ilçesinde doğup büyümüş şair ve hanendelerin hayatı, sanatı ve şiirlerinden örnekleri ihtiva eden Nardaran Tezkiresi diye bileceğimiz “Söz ve Musiki Beşiği: Nardaran” adlı kitap, şair Alemdar Mahir (1950-2014) tarafından hazırlanmış ve 2009 yılında yayımlanmıştır. XIX. - XXI. yüzyıllar arasında yetişen 34 Nardaranlı şair ve 29 Nardaranlı müzisyen hakkında bilgiyi ihtiva ediyor. Kitap “Nardaran edebî muhiti” başlıklı giriş bölümü ile başlamaktadır. Burada Nardaran kasabasının tarihi, etnografyası ve edebî muhiti ile ilgili bilgi verilmiş, kitabın hazırlanma sebebine, şairlerle beraber müzisyenlerin de kitaba dâhil edilmesine açıklık getirilmiştir. Alemdar Mahir, Nardaran sanatçıları şair, müzisyen ve her iki alanda uzman olmakla üçe ayırır. Klasik şiiri Azerbaycan klasik musikisi olan muğamdan ayrı tutmak mümkün olmadığı için yazar kitabında şair ve müzisyenleri bir araya getirmiş, bu müzisyenlerin bir kısmının profesyonel ve bir kısmının da amatör olduğuna da vurgu yapmıştır. Kitapta şairlerin daha çok dinî içerikli şiirleri yer almaktadır. Şairlere adanmış her bölümdeki şiir sayısı 1 ilâ 30 arasında değişmektedir.

Hazar Tezkiresi ise şair Arif Buzovnalı (1972) tarafından hazırlanmıştır. Tezkire, 2016 yılından faaliyete geçen Azerbaycan Yazarlar Birliğinin Hazar Şubesindeki şiir meclisine katılan şairler hakkında kısa bilgi ve eserlerinden örnekleri ihtiva etmektedir. Eser, Bakü ve civarında yaşayan şairleri kapsamaktadır. Bu eserde 36 şair hakkında bilgi yer almaktadır. Hazar tezkiresi 2017 yılında yayımlanmıştır. Eserde şairler hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Her şairin sanatına ilişkin örnek şiir sayısı 3 ila 5 arasında değişmektedir.

Tezkireye ön sözü şair İlgar Fehmi, son sözü ise tezkireyi hazırlayan Arif Buzovnalı yazmıştır. “Ananeye Sadakat” başlıklı giriş kısmında 50-60 yıl önce aruz vezinli edebiyatın ötekileştirildiği, Aliğa Vahid'in sonuncu gazelhan olarak görüldüğü, tüm baskılara rağmen klasik geleneğin yok edilmesinin o kadar da kolay olmadığı, bağımsızlık sonrası Azerbaycan aruzunun yeniden doğduğu ve yeni şairler kuşağının yetiştiği belirtilmiştir.

“Genç Kalem”, “Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi”, “Ana” -Bu üç tezkire-antoloji, şaire Sona Hayal (1961) tarafından hazırlanmıştır. Sona Hayal 2009 yılında Bakü civarındaki Maştağa kasabasında “Genç Kalem” isimli meclis oluşturmuş ve daha sonra meclise katılan gençlerin şiir ve hikâyelerini kitaba dönüştürmüştür. Kitapta 16 genç şairin eserlerinden örnekler yayımlanmıştır.

Sona Hayal'in diğer bir kitabı "Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi" başlığını taşımaktadır. Kitapta 2011 yılında faaliyete geçen Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi'ne katılan 13 şairenin hayatı hakkında kısa bilgi sunulmuş ve onların nazım, nesir eserleri ile küçük makalelerine yer verilmiştir. Eser 2012 yılında basılmıştır.

"Ana" antolojisi Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi'nin katılımcısı olan 13 kadın şairin "Ana" konulu şiirlerini ihtiva etmektedir. Bu kitap 2014 yılında basılmıştır.

Böylece çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik geleneği devam ettiren yedi tezkire kaleme alınmıştır. Bu tezkireleri hazırlayanların beşi edebî meclis başkanlığını üstlenmiş kişilerdir. Tezkire-i Şahin, klasik gelenek gözetilerek hazırlanmıştır. Diğer tezkireler ise daha çok antoloji niteliğindedir.

Şahin Fazil, Hekim Gani ve Arif Buzovnalı'nın hazırladığı tezkirelerdeki şairlerin büyük bir kısmı edebî ortamda tanınan, eserleri dergi ve gazetelerde yayımlanan şairlerdir. Sona Hayal ise düzenlediği edebî meclise daha çok eserleri yayımlanmamış olan gençleri toplamış, onların şiirlerini bazı gazetelerde neşrettirmiştir. Bu şairlerin çoğu şiire devam etmemiştir.

Bahse konu tezkirelerde ismi geçen şairlerin ismi çizelgede sunulmuştur (Bkz. Ek. 2).

Yukarıda bahsettiğimiz tezkireler dışında tezkire niteliği taşıyan bir eser de kaleme alınmıştır. Hacı Soltan Alizade, Bakü ve civarında Muharrem ayında gerçekleştirilen taziye törenlerinde, diğer taziyelerde, mevlitlerde ve derviş düşümlerinde dinî içerikli (genellikle Ehl-i Beyt'i konu eden) şiirler okuyan derviş, ravzahan, mersiyecilerin hayatını, sanatını konu eden "Azerbaycan dervişleri ve ravzahanları" adlı kitap hazırlamıştır. Bu eser tezkireleri çağrıştırmaktadır. Kitap "Vefat etmiş derviş ve ravzahanlar" (55 derviş) ve "Çağdaş dönem derviş ve ravzahanları" (22 derviş) olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Ravzahanlar doğum tarihlerine göre sıralanmıştır. Burada ilk önce dervişin hayatı hakkında bilgi aktarılmış, faaliyetinden bahsedilmiş ve akabinde dinî törenlerde, düşümlerde okuduğu şiirlerden birkaç örnek verilmiştir. Kitap toplamda 77 derviş ve ravzahanı ihtiva etmektedir (Əlizadə, 1995).

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının ürünü olan bu tezkirelerde haklarında bilgi verilen şairler Bakü edebî muhitinde Mecma'û's-Şu'arâ, Fuzûlî, Vahid vd. edebî meclislerde yetişmiş ve bu muhiti temsil etmişlerdir. Alemdar Mahir'in "Söz ve Musiki Beşiği: Nardaran" adlı eseri ise sadece Nardaran şairleri hakkında bilgiyi ihtiva etmektedir. Bağımsızlık dönemi Azerbaycan sahası tezkirelerinde yer alan şairlerin

büyük çoğunluğunun şiirleri aruz veznedir. Bakü ve civarındaki edebî meclislerde gelişen çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik şiir geleneğinin aralıksız devam ettiğini ve şiirin dilinde sadeleşmeye gidildiğini gözlemledik. Bunun dışında şiirde klasik konuların yanı sıra Türkçülük, vatan, Karabağ gibi güncel konuların işlendiği dikkat çekmektedir. Klasik geleneği devam ettiren bu şairleri Hacı Mail, Hekim Gani, Hacı Soltan, Alemdar Mahir, Şahin Fazıl, Arif Buzovnalı, İlgar Fehmi gibi üstatlar yetiştirmişlerdir.

Şiirlerin Vezni, Dili ve Konusu

Edebiyat, halkın sosyo-kültürel hayatına kayıtsız kalmamış ve şiir konusunda değişikliklere, yeniliklere gidilmiştir. 1990'lı yıllarda klasik geleneğe dayanan ve bu geleneği devam ettiren edebiyat (aruz edebiyatı) farklı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Örneğin, Arif Buzovnalı "Hazar'ım" şiirini kaleme alarak aruz vezninde serbest şiir örneği vermiştir. Şair İlqar Fehmi ise aruzla yazdığı şiirleri üçe ayırmıştır: modern aruz, neo-klasik aruz ve klasik aruz.

XX. yüzyılın sonu ve XXI. yüzyılın başlarında klasik edebî miras yeni bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Klasik ananeler yeniden gelişme göstermekte, tür, şekil ve hece-aruz ilişkileri yakınlaşmakta, edebiyat zenginleşmektedir. *"Bugün gazel, gazel-musammat, bahr-ı tavil yazılıyorsa bu normal, doğal edebî gelişimin sonucudur ve bu örnekler filolojik açıdan değerlendirilmelidir. Edebiyat yalnız bunlardan ibaret olmadığı gibi, bu örneklersiz de değildir..."* (Məmmədşadə, 2008, s. 167).

Vâkıf Yusifli'ye göre zaman değişiyor, edebiyatta yeni akımlar, yeni poetik şekiller ortaya çıkıyor, konular farklılaşıyor, şairler yeni fikirlerin edebiyatta tecessümüne çalışıyor, gazel ise kendi saltanatını koruyor, ebedî yaşam hakkını kaybetmiyor. Zamanın herhangi bir döneminde gazel bir kadar arka plana geçmiş, hatta "köhnelik" örneği ilan edilmişse de, fakat yine de boy göstererek kendi görevini yerine getirmeye başlamıştır (Yusifli, 2014). XXI. yüzyılın ilk çeyreğinde gazel yeni dönemini yaşamaktadır.

XX. yüzyıl aruz vezninde yazılan Azerbaycan şiirinin dilini sadeleştiren Aliğa Vâhid (1895-1965) olmuştur. Çağdaş edebiyatımızda aruz vezninde yazılan şiirlerin dili ile ilgili iki yaklaşım vardır. Klasik geleneği sürdürerek aruz veznini kullanan çağdaş Azerbaycan şairlerinin büyük bir kısmı dili sadeleştirmeden yanadırlar. Bazı şairler ise ısrarla Arapça, Farsça izafeleri kullanmakta devam etmektedirler. Israrcılar sadeleşmeye gidilirse şiirin ağırlığının, asaletinin eksileceğinden endişelidirler.

Örneğin, klasik şiir geleneğine sadık kalarak gazel, kaside vd. türlerde eser vermiş Alemdar Mahir “Külliyat”ının giriş kısmında şiirlerinin dili konusunda okurlarına açıklama vermek zorunda kalmıştır: “Şair kaleme aldığı şiirlerinde irfanî fikir ileri sürüyorsa bu fikirler çıplak sözcüklerle ifade edilemez. Bu zaman mutlaka izafeler kullanılmalı, ayet ve hadislerle telmih yapılmalıdır... Şiir-şinas, şiirin nasıl yazıldığı fark etmeksizin şiiri anlıyor” (Alemdar Mahir, 2009, s. 3).

Divan müellifi olan şair Enver Nazarlı;

Dilimizde vatandaşlık hukuku kazanmış, yerleşmiş Arapça, Farsça menşeli sözler olduğu gibi şiirimizde de bu türden olan sözler, ifadeler, izafeler mevcuttur. Onların hepsinin aleyhine çıkmak doğru değildir. Örneğin, “şeyda bülbül” ifadesini bahrin, kafiyenin talep ettiği durumlarda “bülbül-i şeyda” tamlaması gibi şiirde kullanılmasının ne sakıncası var?

diyerek, dilde sadeleştirmeye gitmenin de belli sınırlara sahip olması gerektiğini savunmuştur (Şahin, 2008, s. 7).

Şahin Fazıl’a göre Azerbaycan edebî dilinin imkânlarının her üç vezinli şiiri zenginleştirmeye kadirdir. Şiir gülizarını yabancı kelimelerden temizlemenin mümkün olduğunu belirten şair, bunun için çok mücadele vermiş ve diğer şairleri de şiir dilinin sadeleşmesine davet etmiştir. Şairin düşüncelerine binaen şiir dilimiz okunaklı olmalı, Azerbaycan Türkçesine yabancı olan izafelerden, arkaik Arapça ve Farsça sözcüklerden temizlenmeli, taklitten uzak durmalı, kendi edebiyatımıza şerefle hizmet etmelidir. Fakat bu fikirlerini takiben Şahin Fazıl, klasik tarz edebiyatın dilinde sadeleşmeye gidilmenin kolay olmadığına vurgu yapmış, aruz vezinli şiirlerde izafelerin kullanılmadan sade Türkçede gazel yazmanın zorluğundan bahsetmiş ve her şairin bunun üstesinden gelemediğini belirtmiştir (2006, s. 36).

Şahin Fazıl kendi tezkiresinde, Fuzulî Divan’ının mukaddimesinden

Gazeldir sefâ-bahş-ı ehl-i nazar
Gazeldir gül-i bûsitân-ı hüner
Gazel de ki meşhûr-ı devrân ola
Okumak da yazmak da âsân ola

beyitlerini örnek vererek Fuzûlî’nin de şiir dilinin sadeleştirilmesinden yana olduğunu ifade etmiş; ancak Fuzûlî’nin daha sonra kendi söylediklerine uymadığını da dillendirmiştir (Fazıl, 2006: 35).

Meyarım olubdur sözümün saflığı dilde
Meyarımı dillerde şiar etmeye geldim.

Nazmın dili düşvâr idi, eyvah, gazelde
Düşvâr o dili mense hamar etmeye geldim.

Men doğmalara doğma adam, yadlara yâdam
Yad sözleri şiir içre kenar etmeye geldim (Şahin, 2008: 12).

Şahin Fazıl'ın Fuzûlî şiiri ile ilgili yukarıda belirtilen fikirlerine karşı çıkan edebiyat tenkitçisi Vâkîf Yusifli, Fuzûlî'nin XX. yüzyıl şairleri gibi yazamayacağına, XVI. yüzyılın diliyle XX. yüzyıl edebî dilinin ile karşılaştırılmayacağına dikkat çekmiştir (Yusifli, 2018, s. 35-36).

Şiirleri Arapça ve Farsça izafelere yer veren Azerbaycan şairlerini ciddi bir şekilde eleştiren Şahin Fazıl aruzla yazan çağdaş şairlerin büyük bir kısmının yazdıklarının anlamını açıklamada zorluk çektiklerini, sözlük yardımıyla şiir yazdıklarını dile getirir (Fazıl, 2006, s. 38). Bahsi geçen müellif, Fuzûlî ve Seyyid Azim Şîrvânî gibi klasik Azerbaycan şairlerini taklitten öteye gidemeyen şairleri ana diline ilgisizlikte ve saygısızlıkta suçlamaktadır:

“Arı”nı “zenbûr” edibsen, seni “zenbûr” sancsın
Gül kimi “bal” sözünü sen niye “şehd” eleyirsen?

Diğer bir şiirinde de halkın anladığı dilde yazdığına tekrar vurgu yapar:

Kim deyir “şem” yazılsın gazele “şam” olmaz?
Yazıram “şam”, mene öyle serencâm olmaz!

Bilirem kıymetini halki sözün, serrâfam
Halki sözlerle yazan şiirini bednâm olmaz.

Dilimin kadrini bilmek mene âmâl olmuş,
Arifem, arif olan kimseneler ham olmaz (Şahin, 2008, s. 18)

Şairin başka bir şiirinde yine hedef eski dili ve izafeleri kullanan şairlerdir:

Bu Arap şiiri değildir, ne de Fars şiiri değil
Ne de Türk şiiri değil, acaba, bes bu nedir? (Fazıl, 2006, s. 760).

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik geleneği devam ettiren şairlerden olan Ağakerim Nâfiz de Divan'ında öğütte bulunarak gazelin anlaşılır bir dilde yazılması gerektiğini, okurların şiiri anlamasını temenni eder:

Nâfizâ, öyle gazel yaz okuyanlar olsun
Demesinler okuyanda bunun eş'ârı galîz (Nafiz, 2017, s. 220).

Klasik geleneği vezin, şekil ve konu itibarıyla devam ettiren şairleri her fırsatta durmadan tenkit eden, yıkıcı eleştiriler yönlendiren Şahin Fazıl'a bazı şairler cevap vermek zorunda kalmışlardır. Bu tartışmalar şairler arasında şiir atışmalarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Azerbaycan edebiyatında şairlerin şiir aracılığıyla kendilerini savundukları veya meslektaşlarına saldırdıkları numuneler de bulunmaktadır.

Üstüme tullama taş, dava dalaş istemedim,
Yüreğim gül yağışı istedi, taş istemedim (Fazıl, 2008, s. 15).

Veya

Muasır bir gazelhânem, özüm billem, özüm billem,
Bugün saf şiire sultanem, özüm billem, özüm billem (Fazıl, 2008, s. 60).

Şahin Fazıl'ın yıkıcı eleştirilerine Alemdar Mahir cevap vermek ihtiyacı duymuştur. Şair, "Ey aşk biyabanının avaresi Şahin" mısraı ile başlayan muhammesi, "En doğru cevap olsa da susmak, daha besdir/Bigânelerin herze vü hedyânı çok oldu", "Niye tahkir eleyirsen a gözüm üşşakı / Sana bir şeir yazım koy kala benden baki", "Şuarâya ta'ne sözden yorulub usanmadın sen/Bizi tahkir eleyende kızarıp utanmadın sen" vs. gibi şiirlerle Şahin Fazıl'ın eleştirilerine cevap vermiştir (Ələmdar Mahir, 2009, s. 432-436).

Çağdaş Azerbaycan edebiyatındaki aruzla yazılan örneklerin büyük çoğunluğunda sadeleşmeye gidilmektedir. Şairlerin bir kısmı klasik şiirin de hem dil, hem de konu açısından modernleşme bileceğini kabullenmiş, saf Azerbaycan Türkçesinde de klasik şiirde var olan edebî sanatları kullanarak klasik geleneği sürdürmenin mümkün olduğunu anlamışlardır. Böylece klasik şekilleri muhafaza etmekle şiire yenilikler de getirmişlerdir. Örneğin, Arif Buzovnalı'nın "Hazar'ım" şiiri Azerbaycan edebiyatında aruz vezninde yazılmış ilk serbest şiirdir. Şiirde remel bahrinin çeşitli tefileleri kullanılmıştır:

Taş bedenlerdeki boş başlara âkil eğilermiş,
Eğriye düz deyilermiş,
Eğri yollar düze düz gösterilermiş,
Bendeden bendeye tâat ve sücûd istenilermiş,
Hak nahak gabağında yenilermiş
Bu yazıklar gavi tufanlara güc gelmeyi senden
Niye öğrenmediler bes, Hazar'ım? (Buzovnalı, 2009, s. 301).

Aruz vezninde serbest şiirleri ile meşhurlaşmış İlgar Fehmi'nin dilinde Arapça, Farsça sözcük ve izafelerle çok az karşılaşırız. Kullanılan izafeler ise çağdaş okurlar için de anlaşılırdır:

Saçları bir zülf-i perişan idi.

Cümle cihan zülfüne kurban idi.

O kızın...

İndi selikayla taranmış başını kar tutur.

Saçlarını sanki kara renk ududur,

ağ udur.

Gözleri bir nergis-i fettân idi.

Kipriyi sanki iti peykân idi.

O kızın...

İndi daha parlamayır gözleri ulduz gibi.

Kipriyi üste gözünün yaşı donur buz gibi (Fehmi, 2015, s. 31).

Böylece klasik gelenekler üzerinde daha fazla Azerbaycan Türkçesinde yoğrulmuş aruz vezninde yazan şairler kuşağı kendi imzalarını edebiyat tarihine eklemişlerdir.

Klasik şiire bağlı Azerbaycan şairlerinin şiirlerindeki konuları gözden geçirdiğimizde çok renkli bir sahneye karşılaştık. Bu şairlerin büyük çoğunluğu hem eski geleneğe bağlı olarak dinî-tasavvufî konuları ele almakta, Ehl-i Beyt konulu şiirler yazmakta, bunun yanı sıra millî düşünceye bağlı Türkçülük gibi konuları da değerlendirmektedirler. Azerbaycan için güncel olan Karabağ sorunu, Karabağ zaferi, vatan konusu da aruzla yazan şairlerin sık sık müracaat ettikleri mevzulardandır. Bu şairler sosyal problemlere ve toplumdaki olumsuzluklara sessiz kalmayarak hiciv türünde de şiirler vermektedirler.

Böylece, zengin bir maziye sahip Azerbaycan klasik şiir geleneğine bağlı kalan şairlerimiz şiirin dilinde ve konusunda gereken değişikliklere giderek, sade dilli ve güncel konulu edebiyat örnekleri ortaya koymak suretiyle edebiyat tarihimize renk katmaktadırlar.

Baba Pünhan çağdaş Azerbaycan edebiyatında yer alan hiciv şairidir. Onun üslubu ve şiirleri hiciv şairi Mirza Elekber Sâbir'in (1862-1911) sanatına çok yakındır. Baba Pünhan bağımsızlık sonrası Azerbaycan toplumundaki sorunlarını dile getirmek, olumsuzluk ve adaletsizliğe isyan etmek suretiyle düşüncelerini açık bir şekilde ifade etmiştir. Baba Pünhan istiklal dönemi Azerbaycan edebiyatına hiciv ruhu getirmiş ve halkın sorunlarını dillendirmiştir.

Baba Pünhan'ın eserleri arasında aruz vezninde Rusça yazdığı “Şirako şagayet Azerbaycan”, “Nu zayets, pogodi!”, “İdyot medlenno, medlenno” gibi şiirleri de vardır (Baba Pünhan, 2000, s. 168-172).

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında aruz vezinli şiirleri konu bakımından şu şekilde tasnif edebiliriz: Dinî irfanî mevzular, Vatan konusu, Karabağ problemi, Vatan savaşı, Karabağ zaferi, sosyal ve siyasi konular.

Dinî-İrfanî Konular

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında daha çok Bakü ve civarındaki kasabalarda yetişen şairlerin şiirlerinde dinî-irfanî içerik ağırlık teşkil etmektedir. Bunların çoğu Mecmaü'ş-Şuarâ ve Fuzûlî edebî meclisinde yetişmişlerdir. Bu şairler arasında özellikle Hacı Mail, Hacı Alemdar Mahir, Şahin Fazıl, Gazenfer Talib, Hacı Soltan ve Arif Buzovnalı'nın ismini zikiredebiliriz. Alemdar Mahir, “*Külliyat'ının önsözünde şiirlerindeki intizar, hasret konusuna değinerek, “benim şiirlerimdeki intizar, hasret şehvânî hislerle bağlantılı değildir. Bunlar kutsal âmâl uğruna ve hâkim bir hedefe yönelmiş fikirlerdir. Bu intizar beşeriyeti adaletle götüreren bir halaskârın intizarıdır”* demektedir (Mahir, 2009, s. 7).

Alemdar Mahir'in şiirlerinin büyük bir kısmı dinî konulu şiirlerdir. Şair, nefsinin yenen insanın melek gibi yücelebileceğini, Hak yolunu tuttuğu takdirde hakkını alabileceğini düşünmüştür:

“Yok, şübhe ki dünyada melek-tek ucalardı,
Öz nefsinin ram eyleye bilseydi ger insan.

Sıdk ile muhabbetle yapış Hakk'ın ipinden,
Gel geyrete, al hakkını, göster hüner, insan” (Mahir, 2009, s. 160).

Gazenfer Talib'in “Canım içre can olan, ey gönlümün sultanı, gel / Aşkta sensen bu canın ta ezel cananı, gel!”, “Kâh gamhârdır ol yar mene, kâh değil / Sırrı vardır bu işin, yoksa ki nâgâh değil”, Arif Buzovnalı'nın “Âşık o kesti devleti feyad ü ah ola / Bu devlet ile âlem-i aşk içre şah ola”, “Yare âşık can verib bel bağlayar fermanına / Bî-vefa yar ise salmaz bir nazar kurbanına”, “Badenin vaktidir, ey saki, yetiş dadımıza / Yine o gözleri mestane düşüb yâdımıza” matlalı gazellerini dinî-irfanî muhtevalı şiirlere örnek verebiliriz.

Dinî içerikli şiirler yazan şairler özellikle de Ehl-i Beyt sevgisini konu eden şiirler kaleme almışlardır. Bu şiirlerde şairler genellikle Allah'a yakarır, Hz. Peygamber'i, Ehl-i Beyti, imamları saygıyla anar, onlardan yardım ve şefaât dilerler. Alemdar Mahir “Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar”, “Saki insaf eylesen nutk-i güher-bâr açaram”,

“Sanma ona bir kimse dünyada beraberdir”, “Asla ola bilmez sana âlemde ten âşık”, Baba Pünhan’ın “Yâ Rab, Hacı Pünhan’ın al yorgun olan canın”, “Çatmışık bin şükr ola Sahib-Zaman devrânına”, “Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikar”, “Yâ İmam Mehdi’yi gönder ki zülüm haddin aşır”, “Tarikatım Ali’dir ki hakikatım acıdır, Benim hakikatimi Zülfikar’a yaz gitsin”, Arif Buzovnalı’nın “Ey olan layıklı şahenşah kıyamet tahtına”, “O dem ki değdi kılıç Şah-ı Kerbela başına”, Şahin Fazıl’ın “Cehli görcek öyle çekti ah Ali/ Eyledi nâkışları ıslah Ali”, “Canım yine coştı, heyecanım yine coştı / Aşura günü şûr ile kanım yine coştı”, Muzaffer Meçhul’ün “Kızıldandır Hüsey’nin Kerbelası / Kızıl kandır Hüsey’nin Kerbelası”, “Didem nice bes ağlamasın kan, Ali Ekber / Oldu kuru topraklara mihman, Ali Ekber”, Hacı Gazenfer Talib’in “Ya Ali, senden meded, sensen vilayet sahibi / Hem kemalat hêm fazilet hem belağat sahibi”, “İsterem medh eyleyem, olsa müyesser, Ali’yi / Cümle müminler emîri, Şeh-i Hayber Ali’yi”, “Kalem dostum, gözüm canım, var imanın, Ali’den yaz / Olar dünya vü ukbada nıgehbanın, Ali’den yaz”, Tofig Hasanlı’nın “Sönmez ebedi yandırılan şamı Hüsey’nin / Vahdet şarabıyla doludur camı Hüsey’nin”, “Hicrinle döker göz deli leysan, yüze deymez / Hicrin benim oldukda gecem gündüze deymez”, “Seni salama gelmişim, yetişdi hoş makam, Hüsey’nin,/ Aceb makama gelmişem salam Hüsey’nin, salam Hüsey’nin” şiirleri bu tarz örneklerdendir.

Şahin Fazıl Divan’larına dâhil ettiği dinî konulu şiirlerini bir kitapta toplamıştır (Fazıl, 2018). Şairin tevhit, münacat, na’t, mersiye ve diğer türlerde çok sayıda şiirleri vardır. Hacı Soltan tüm şiirlerinde dinî mevzuları işlemiştir.

Karabağ Problemi

Aruz veznini ve klasik nazım şekillerini kullanan şairler, edebiyattaki geleneksel mevzular dışında vatan ve Karabağ meselesi, Azerbaycan Türklerinin kendi topraklarından sürülmesi, 20 Ocak 1990 vahşeti, Hocalı Soykırımı, Karabağ savaşı, Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisinin Ermeni işgaline uğraması konularına hassas bir şekilde yaklaşmış ve bahsi geçen problemleri şiirlerinde ele almışlardır. “Neçe yıldır sinede Şişe’li dağ gezdiririk” diyerek Şuşa hasretine vurgu yapan Baba Pünhan’ın Karabağ konulu “Ben Karabağ için yaşadım”, “Toylar bele toylardı”, “Ali bağıdı bu”, “Öttü civanlık, Karabağ”, “Kalacak izim, azizim”, “Neyime gerektir Karabağ?!” , “Ağla tarım”, “Yakından gördüm” vs. gibi gazelleri vardır (Musalı, 2022).

Hiciv şairi Baba Pünhan, vezinli ve kafiyeli uzun nesir cümlelerden oluşan bahr-i taviller de kaleme almıştır. Bu bağlamda şairin “Vatanımdır”, “Yetmiş yıl geçti”, “Sana kurban keserem” başlıklı bahr-ı tevillerini örnek olarak verebiliriz. “Vatanımdır” bahr-i tavilinden bir kısmı gözden geçirelim:

“Gadanı alım, başına dönüm, cahan kadar yaşına dönüm, toprağına, taşına dönüm, gökte uçan kuşuna dönüm, baharına, kışına dönüm, ey ana yurdum, o zamandan ki senin men kucağında yuva kurdum, dedim ey yurd, menimsen, vetenimsen, diri oldukça libasım, eğer ölsem kefenimsen...” (Baba Pünhan, 2009, s. 274).

Tofig Hasanlı, toplumun sorunlarını hicivleriyle gündeme getirmektedir. Şairin sosyal sorunları ele alan çok sayıda hicivleri vardır. “Biz dözen bendelerik, her ne deyeller, dözerik”, “Döndü zamanın üzü-karga dağ üstündedir/ Konduğu yer kartalın tir budak üstündedir”, “Boş baş yine cedvelde adın başlığa saldı/Boş baş ele başdan özünü boşluğa saldı”, “Başımız üste asrlar boyu şellendi papak/Berk yapışmışdık, ‘otuz yeddi’de yellendi papak”, “Ol gün ki, Hacı Hac’da şeytana daş atdı/Bilmem ne düşündü, daşı amma yavaş atdı”, “Ne kadar ki, bu elin milleti terpenmeyecek/ Baş üstün o yana zilleti terpenmeyecek” hicivlerinden birkaçıdır (Həsənli).

Arif Buzovnalı’nın şiirlerinde vatan konusu önemli yer kapsamaktadır. Şairin “Seçilmiş Eserleri” içerisinde vatan konulu çok sayıda şiirlerle karşılaşmaktayız. Bu şiirlerin büyük bir kısmında Birinci Karabağ Savaşı’nda kaybedilmiş topraklara hasret duyulmaktadır:

Küsdü mü senden, gören, âzâde çağlar, ey Vatan,
Dâd edib ağlar seni sönmüş ocağlar, ey Vatan!
Oldu virân vahşi ellerde çimenler, bahçeler,
Baykuşa menzildi bülbülsüz budağlar, ey Vatan!
Ölse de düşmana teslim etmeyib öz yurdunu,
Kanlı toprağın şehid canlar kucağlar, ey Vatan! (Buzovnalı, 2014, s. 187).

Arif Buzovnalı, “Ey şah, kında tutma adalet kılıncını” mısraı ile başlayan gazelinde de kâfirlerin Azerbaycan’a iştahla baktığını, bu problemin sulh ile değil, askerî müdahale ile çözüleceğini, bunun için cesaret kılıncını çekme vaktinin yetiştiğini, düşmanın bu milleti güçlü görmediği takdirde adavete son vermeyeceğini yıllar önce dile getirmiştir.

Şahin Fazıl’ın “O günden ki vatan toprağı içre nâle, gam kalkıb / Canımdan lehze-lehze gusse kopmuştur, elem kalkıb”, Muzaffer Mechul’ün “Gel, gel dayak dur sen bana, ey Şah-i Merdan, öldü gel / Günahsız yerde can verib külli Müslüman öldü gel”, “Kanlı yaşlar var olup, ağlar nice insan bugün / Bacı, kardeş, ata, ana, her biri nalan bugün” matlalı gazellerinde vatanın zor günleri ele alınmıştır (Fazil, 2008).

Sosyal ve Siyasi Sorunlar

Çağdaş şairleri en çok rahatsız eden hususlardan birisi siyasi meseleler, adaletsizlik, eğitimdeki sorunlar, rüşvet, yolsuzluk, maddi sıkıntılar vs. gibi sosyal ve siyasi problemlerdir. Baba Pünhan çoğu zaman sosyal problemlerin sebebini siyasette aramış, şair bu sorunları teker teker anlatmış, bu problemlere neden olanlara açık hicivler yazmıştır. Şairin bahsi geçen konulardaki gazellerine örnek olarak “Borç içinde”, “Kudurgan olsa neylersin?”, “Ülke papaknan doludur”, “Kilke”, “Açlığa kurban gedirik”, “Röntgen ameliyatı”, “Dolar beni dingildedir”, “Dilenci çocuk”, “Gülsün bu yaltak dişlerim”, “Mustakil olmuşlarık”, “Davaya hazırlaşırık” vb. şiirlerini gösterebiliriz (Musalı, 2022, s. 225).

Muzaffer Meçhul’un şiirlerinde de sosyal-siyasi meseleler ağır basmaktadır. Şairin Divan’ındaki şiirlerin büyük çoğunluğunda toplumdaki sorunlar ele alınmıştır. Örnek olarak “Azerbaycan Kerbübela Meydanıdır” şiirini gösterebiliriz (Məchul, 2007, s. 403).

İrfanî şiirleri ile tanınmış Alemdar Mahir de şiirlerinde zalime ve zulme dur demektedir:

Yetmez mi esir olmağımız zalime, zulme
Ey gâmzede, ey serseri, ey derbeder insan (Mahir, 2009, s. 160).

Şair başka bir şiirinde cahillerin en iyi yerlere getirildiğini, akılların ise söyledikleri hak söz sebebiyle yok edildiğini dile getirmektedir:

Bilmem hani namus, hani vicdan, hani gayret,
Yoktur mu yüreklerde meğer zerre adalet?
Cahilleri ettik hemişe sahib-i devlet
Akılları mahv eylemişik hak sözün üste (Mahir, 2009, s. 364).

Başka bir şiirinde hükmedenler karşısında elif gibi durduğunu ve her sözün karşısında eğilmeyeceğini belirtmiştir:

Hükmedenler karşısında bir nida tek durmuşam,
Her söze asla eyilmez kametim virgül gibi.
Zalimin zulmüne karşı olmuşam her an metin
Mazlumun ahı beni titretmiş amma tül gibi (Mahir, 2009, s. 418).

Hacı Mail, dünyanın bazılarını yağ, bal; bazılarını ise ömrü boyunca gam yedirdiğini, nâdânları (bilgisizleri) yücelterek meşhur ettiğini, ariflere ise eziyet ettiğini üzümlere söyleyebiliriz:

Nadanı ucaldar, eleyer âleme meşhur
Arifleri koymaz tanına hanbal içinde (Hacı Mail, 2006, s. 60).

İyi ressama, şaire, âlime değer verilmediğini anlatan Hacı Mail, bunun sebebini gücün zalimlerin elinde olmasına bağlamış ve bu durumdan üzüntü duyduğunu dile getirmiştir:

Yoktu kıymet şaire, ressama, yahşi âlime
Çün verilmiş ihtiyarat asrda her zalime.
Ben de, Mail, bu güruh ile deyib-gülmekdeyem,
Men nice fahr eyleyim baktıkça öz âmâlime! (Hacı Mail, 2006, s. 81).

Şair Memmed Mecidoğlu sosyal sorunların intihara sebebiyet verdiğini, zengin servetlere sahip olan ülkenin vatandaşının kendisini insan gibi hissetmemesinin sebeplerini aramıştır:

Ola ülkemde deyin bir bele noksan, ne için?
İntiharlar çokalib eyleye tüğyan, ne için?..
Bu kadar serveti, var-devleti var ülkemizin,
Özün insan gibi hissetmeye insan, ne için? (Mecidoğlu, 2018, s. 310).

Rüşvet konusu da şairi çok rahatsız eden ciddi sorunlardandır:

Dilhor oluram rüşvete “hürmet” deyilende,
Hem “eylemişik biz buna âdet” deyilende (Mecidoğlu, 2016, s. 76).

Şair, kanunlardaki boşluklar üzerine de kafa yormuştur:

İşlemir, kanuna benzetme olur kanunumuz,
Yığılır kovluğa, kovlukta solur kanunumuz.
Yazılırken koyulur rüşvet için sanki temel,
Bu sebepten kağıt üstünde kalır kanunumuz (Mecidoğlu, 2016, s. 362).

Mecidoğlu kendi şiirlerinde eğitimdeki sorunlara da nüfuz etmiş ve reform geçiren eğitimin hazan dönemi yaşadığına üzüldüğünü belirtmiştir:

İslahatlar geçirir güya güzel tahsilimiz,
Yığır yıldan yıla ancak ki hazal tahsilimiz (Mecidoğlu, 2016, s. 363).

Dinî-irfanî şiirleri ile bilinen Hacı Gazenfer Talib de kendi şiirlerinde sosyal problemlere, toplumdaki dengesizliğe kayıtsız kalmamış, insanların artık zulme alıştığını, âlimlerin şaşırıldığını, ahlaki güzelliklerin yok olduğunu üzümlere dile getirmiştir:

Gamlanma, güzel dostum, dünya karışmış indi,
İnsan deyilen mahlûk, zulme alışmış indi.

Vicdansız olan kimse, vicdanlıya hükmeyle,
Âlim deyilen kimse, ilminde çarışmış indi.

Nefse kul olanlardır, her yana nazar salsan,
Ahlaki güzellikler donmuş, kırışmış indi (Talib, 59).

Toplumsal Yozlaşma

Baba Pünhan'ın şiirlerini değerlendirdiğimizde onu dinî ve millî değerlere bağlı muhafazakâr bir şair olarak görmekteyiz. Azerbaycan halkının örf ve âdetleri, gelenekleri, millî değerleri Baba Pünhan için kutsaldır. Bu sebeptendir ki şair toplumsal yozlaşmaya, dinî ve millî değerlerini unutanlara, yabancı kültürleri benimseyenlere isyan etmektedir. Onun toplumda gözlemlediği kültürel yozlaşma ile ilgili çok sayıda hicivleri vardır. Örneğin, “Kim ne götürdü”, “Bilmedim sen bilmisen”, “Mânâ varak alttan kaçır”, “Çıplak dizimizden”, “Yahşısıdır ki yahşısı”, “Düz gelmir”, “Bî-şerefenden aman oyl”, “Yarı ağlar, yarı yok”, “Taze yaltak”, “Eyle ibadet, ay ana”, “Şalvarımız evde kalır”, “Bakü'nün derdi var”, “Kalem varağı yandırır”, “Maymun olmuşuz” vs. gibi gazellerini bu bağlamda anabiliriz. “Pünhan'ı üstada satım” hicvinde vatanını, manevi değerlerini, Leyla'sını, Şirin'ini bile satmayı göze alan birisine isyan eder (Musalı, 2022, s. 226).

Sonuç

Çalışmamıza kadar bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik gelenekler bilimsel olarak bir bütün şeklinde ele alınmadığından makalede bu problemi araştırmaya çalıştık. Elde ettiğimiz sonuçları maddeler hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

Azerbaycan edebiyatında XIX. yüzyıldan başlayarak faaliyete geçen ve varlığını 1920'li yıllara kadar etkin bir biçimde sürdüren edebî meclisler, edebiyata olan rejim baskısı sebebiyle kapatılmıştır. Azerbaycan'ın çeşitli şehirlerinde var olmuş bu meclisler kapatılsa da Bakü'de şairler gizli şekilde bir araya gelmişlerdir. Mecma'uş-Şu'arâ 1980 yılında Bakü'de yeniden faaliyete geçmeği başarmıştır.

Sovyet baskısı zamanında millî kültürün birtakım unsurları yasaklanmıştır. Azerbaycan millî musikisi olan muğam ve muğamın ifası sırasında kullanılan musiki aletleri de bu sebeple yasaklanmaya çalışılmıştır. Sovyet döneminde Azerbaycan'da klasik şiirin ötekileştirilmesinin sebepleri arasında bu edebiyatın gerici ve anlaşılmasız olması, karamsarlık ifade eden ve Sovyet rejiminin ideolojisine hizmet etmeyen tüm eserler gibi bu edebî tür de baskıya maruz kalmıştır.

Sovyetler dönemindeki edebiyata karşı gerçekleştirilmiş tüm baskılara rağmen klasik şiir etkisinde edebî ürünlerin ortaya çıktığını gözlemledik. Aliğa Vahid, Süleyman Rüstem vd. gibi şairler aruz vezninde şiirler kaleme alarak klasik şiir geleneğini şekil olarak yaşatmışlardır.

1920'li yıllardan itibaren sanata gelen Aliğa Vahid bir şiir ekolü oluşturmuş ve bu ekolün Hekim Gani, Aliekber Şahid, Hacı Mail, Seyidağa, Aliğa Bakir gibi temsilcileri yetişmiştir.

Klasik edebiyatın ötekileştirilmesine rağmen bu geleneğin yaşamasına sebep olan etkenlerden ilki, Azerbaycan millî musikisi olan muğam; ikincisi, hiciv örneklerinin aruz vezninde yazılması; üçüncüsü, yasak olmasına rağmen dinî törenlerde okunan mersiyelerdir.

Cafer Remzi'nin kaleme aldığı "Deyilen Söz Yadigârdır" adlı iki ciltlik eser, Sovyet döneminde klasik geleneği yaşatmış olan şairler hakkında bilgiyi ve eserlerinden bazı örnekleri günümüze taşımaktadır.

1980'li yıllarda Bakü'de Mecma'uş-Şuarâ meclisinin yeniden faaliyete geçmesiyle klasik ananeye bağlı kalan şairler (Rüstem Samit, Cafer Remzi, Hacıbaba Hüseyinov, Hekim Gani, Hacıbala Saraylı) bir araya gelerek bağımsızlık dönemi klasik geleneğe bağlı Azerbaycan edebiyatının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik gelenek, edebî meclisler aracılığıyla ve usta-çırak ilişkileri üzerinde devam etmiştir. Bu dönemde klasik şiir geleneğinin yaşatılmasında özellikle Bakü'de faaliyet gösteren Mecma'uş-Şuarâ, Fuzûlî, Vahid edebî meclislerinin önemli rolü olmuştur. Usta-çırak ilişkileri içerisinde klasik şekillerde ve türlerde eser veren şairlerin büyük çoğunluğunun üstadı Hacı Mail'dir. Şairin kendi evinde teşkil ettiği Fuzulî edebî meclisinde Hacı Alemdar Mahir, Baba Pünhan, Arif Buzovnalı, Sona Hayal gibi şairler yetişmiştir.

Bağımsızlık döneminde verilen ürünlerde aruz farklı bir şekilde denenmiştir; Arif Buzovnalı, "Hazar'ım" şiiri ile aruz vezninde serbest şiir örneği vermiş, İlgar Fehmi aruzla yazdığı şiirlerini modern aruz, neo-klasik aruz ve klasik aruz şeklinde üçe ayırmıştır. Baba Pünhan ise bazı hicivlerini aruz vezninde fakat Rusça kaleme almıştır.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatında klasik geleneğe bağlı kalan şairler, yapabildikleri kadarıyla güzel bir Azerbaycan Türkçesi kullanmışlardır. Dil sadeleşmesi, şairler arasında tartışmaya da sebep olmuştur.

Araştırdığımız dönem Azerbaycan edebiyatında klasik nazım şekillerinin neredeyse her birinde edebî örnekler verilse de yoğunluk gazel ve kaside nazım şeklinde görülmektedir. Diğer klasik edebî türlerde de eser veren Azerbaycan şairleri münacat, na't, mersiye, hiciv, mevlid, bahariye, seyahatname ve hazaniyeler kaleme almışlardır. Mensur edebî türler içerisinde 7 tezkire örneği ile karşılaşmaktayız. XXI. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında tezkire türünde Hekim Gani, Şahin Fazıl, Arif Buzovnalı, Alemdar Mahir kalemlerinin gücünü sınınamışlardır. Bu tezkirelerin özelliği edebî meclislere katılan şairlerin hayatı, sanatı, edebî kişiliği ve şiirlerinden örnekleri ihtiva etmesidir.

Araştırdığımız dönem Azerbaycan edebiyatında bir külliyyat ve 32 divan tertip edildiği gözlemlenmiştir. Alemdar Mahir, XXI. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında külliyyat tertip etmiş tek şairdir. Müzaffer Şükür Mechul, Mirhaşım Talışlı, Şahin Fazıl, Enver Nazarlı, Hacı Soltan, Hacı Mail, Gülara Munis, Miraziz Seyidzade, Memmed Mecidoğlu, Mir Kamil Mir Haliloğlu, Sona Hayal, Ağa Kerim Nafız Şirvani, Lilpar Cemşidqızı, Hafız Alimerdanlı, Mahire Mahi ve Hacı Gazenfer Talib divan tertip etmiş şairlerdir. Şairlerin bazıları divanlarına özel isimler vermişlerdir. Örneğin, Mirhaşım Talışlı divanını "Dedim ki, sözüm kala", Şahin Fazıl "Birinci Divan, İkinci Divan, "Beşinci Divan", Enver Nazarlı "Muhabbet Gülşeni – Hasret Çelengi", Memmed Mecidoğlu "Felaket Deme Mensizliye". Bu divanlarda aruz vezni ile hece iç içedir.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında Hacı Mail, Hacı Alemdar, Hacı Soltan, Hacı Gazenfer Talib dinî-irfanî şiirleri, Baba Pünhan hicivleri, Arif Buzovnalı ve İlgar Fehmi ise serbest aruz şiirleri ile bilinmektedirler.

Klasik edebî geleneğe bağlı kalan şairler şiirlerinde hem dinî-irfanî hem de sosyal konuları ele almışlardır. Bu şiir örnekleri Azerbaycan toplumundaki değişimi, millî kimliği, sosyal-siyasi hayatı, problemleri yansıtması açısından önemlidir.

Araştırmaya tabi tuttuğumuz bu şairlerin gazelleri muğam olarak söylenmekte; mersiyeleri, kasideleri dinî törenlerde ve taziyelerde okunmakta; sürûd, mevlid gibi türler ise derviş toylarında (dinî veya İslamî düğünlerde) ilgi görmektedir.

Günümüzde Bakü'de Mecma'uş-Şu'arâ ve Azerbaycan Yazarlar Birliği Hazar Şubesi adlı iki edebî meclis faaliyettedir. Bu mecliste Kemal Hüseyinzade, Nicat Nesri, Mecid Asrî, Ağamehdi İbrahimli gibi genç aruz şairleri yetişmektedirler.

Bağımsızlık dönemi Azerbaycan edebiyatında klasik gelenekleri bu makalede bir araya getirerek gelecek araştırmalara kılavuz olmaya çalıştık. Bağımsızlık dönemi aruz vezinli Azerbaycan şiirinde vatan, kadın, tabiat, aşk, Ehl-i beyt, sosyo-kültürel

hayat gibi konular araştırmacısını beklemektedir. Bu edebî ürünlerin dili, şiirlerin vezni, vezin geçişleri, şiirlerde kullanılan edebî sanatların da incelenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akimova, E. (2017). *Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası müasir ədəbi təmayüllər kontekstində: filologiya üzrə elmlər doktoru dissertasiyası*. Bakı.
- Ağakərim N. Ş. (2017). *Divan*. Bakı: Elm və təhsil.
- Akün, Ö. F. (1994). *Divan Edebiyatı. İslam Ansiklopedisi* (C. 9, s. 389-427). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Baba Pünhan (2000a). *Acı həqiqət*. Bakı: Təbib nəşriyyatı.
- Baba Pünhan (2000b). *Yalan çeyniyə-çeyniyə*. Bakı: Qapp-Poliqraf nəşriyyatı.
- Baba Pünhan (2002). *Mən nə dedim ki?!*. Bakı: Nurlar nəşriyyatı.
- Baba Pünhan (2004). *Kim nə götürdü*. Bakı: Nurlar nəşriyyatı.
- Baba Pünhan (2009). *Pünhannamə (satirik şeirlər)*. Bakı: Məlhəm nəşriyyatı.
- Buzovnalı, A. (1999). *Ömrün ötən anları*. Bakı: Ozan.
- Buzovnalı, A. (2005). *Mərifətdən həqiqətə*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2007). *Səhərimə nə qalıb ki*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2009). *Xəzərim*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2010). *Sarı güllər*. Bakı: Qanun.
- Buzovnalı, A. (2014). *Seçilmiş əsərlər*. Bakı: Nurlan.
- Buzovnalı, A. (Yay. haz.) (2017). *Xəzər təzkirəsi*. Bakı: Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, Zərdabi LTD.
- Ədəbi Proses – 2013* (2014). Bakı: Hədəf Nəşrləri.
- Əlimərdanlı, H. (2021). *Divan: qəzəllər, qəsidələr, qitələr, rübailər*. Bakı: Elm və təhsil.
- Əlizadə, S. (1995). *Azərbaycan dərvişləri və rövzəxanları*. Bakı: Boz Oğuz.
- Fazil, Ş. (2006). *Təzkireyi-Şahin*. Bakı, MBM.
- Fazil, Ş. (2008). *Üçüncü divan*. Bakı, Təknur.
- Fazil, Ş. (2013). *İran səfərnamələri*. Bakı: Elm və təhsil.

- Fazil, Ş. (2018). *Doğruya doğru: Beş Divanımda (Divanlar Xəmsəsi) Allah-təalaya, peyğəmbərə, imamlara, əhli-beyt üzvlərinə və bütün doğru adamlara müraciətə qələmə aldığı şeirlərdən nümunələr*. Bakı: Elm və təhsil.
- Fəhmi, İ. (2010). *"Yenə də" qəzəllər*. Bakı: Mütərcim.
- Fəhmi, İ. (2015). *Bu gündən dünənə: şeirlər toplusu: 2014-1994*. Bakı: Xan.
- Hacı Mail (2006). *Divan*. Bakı: CBS.
- Həsənli, T. (2014). *Yollara dağılan sözüüm*. Bakı.
- Həsənli, T. (2022). *Polad qalxanlara qələm çırpıram*. Bakı.
- Hüseynqulu oğlu, S. (1999). *Məsumnamə*. Bakı: Ozan.
- Hüseynqulu oğlu, S. (2000). *Divan*. Bakı: Ozan.
- Xaqan, E. (2018). *Nigarançılıq*. Bakı: Ecoprint.
- Xəyal, S. (2005). *"Füzuli ədəbi məclisi" və Hacı Mail*. Bakı: Nurlan, 2005.
- Xəyal, S. (2010). *Gənc qələm*. Təzkiyə. Bakı: MBM.
- Xəyal, S. (2012). *Maştağa ziyalı qadınlar məclisi: almanax*. Bakı: MBM.
- Xəyal, S. (2014). *Ana: almanax / Maştağa Ziyalı Qadınlar Məclisi*. Bakı: MBM.
- Xəyal, S. (2015). *Divan*. Bakı: BMB.
- Qarayev, N. (2012). *XIX əsr Azərbaycan ədəbi məclisləri*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Qəni, Həkim. (2000). *Söz-sənət məbədgahı. "Vahid" Ədəbi məclisi: almanax*. Bakı: Təfəkkür.
- Quliyev, T. (2011). *Anadilli əruz vəznli şeirimizin poetik inkişaf yolu*. Bakı: Nurlan.
- Qurbanlı, Ə. (2006). *Təzə zarafat: satirik şeirlər*. Bakı: Yazıçı.
- Lilpar. (2020). *Divan*. Bakı: Azəri.
- Mahir Ə. (2009a). *Söz və musiqi beşiyi- Nardaran*. Bakı, Nurlan.
- Mahir Ə. (2009b). *Külliyyat*. Bakı, Adiloğlu.
- Məchul M. Ş. (1996). *Divan*. Bakı: Azərnəşr.
- Məchul M. Ş. (2007). *Türk divanı*. Bakı: Azərnəşr.
- Məcidoğlu, M. (2010). *Divan*. Bakı: Çənlibel.
- Məcidoğlu, M. (2012). *İkinci Divan*. Bakı: Səda.

- Məcıdođlu, M. (2016). *Fəlakət demə mənsızliyınə. Üçüncü divan*. Bakı: Elm və təhsil.
- Məcıdođlu, M. (2018). *Yalan danış mənimçün. Dördüncü divan*. Bakı: Orxan NPM
- Məcıdođlu, M. (2021a). *Səndən mənə nə qaldı. Yeddinci divan*. Bakı: Orxan NPM.
- Məcıdođlu, M. (2021b). *Ayrılaq sən demədinmi. Səkkizinci divan*. Bakı: Orxan NPM.
- Məhərrəmli, Q. (2007). *Şahin Fazil "Divan" ı və klassik ədəbi əənənlər*. Filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı.
- Məmmədzadə, B. (2008). Müasir şeirdə qəzəl-müsəmmət. *Dil və Ədəbiyyat*, 3(63), 167-169.
- Mirxəlilođlu, M. (2009). *Divan*. Bakı: Mütərcim.
- Mirxəlilođlu, M. (2013). *Divan: ikinci divan*. Bakı: Adiloğlu.
- Mirxəlilođlu, M. (2018). *Divan*. Bakı: Mütərcim.
- Munis, G. (2007). *Divan*. Bakı: MBM.
- Musalı, V. (2012). *Azərbaycan Təzkiyəçilik Tarixi*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Musalı, V. (2021). *Türk təzkiyəçiliyinin inkişaf mərhələləri (XVIII-XX əsrlər)*. Filologiya elmləri doktoru dissertasiyası. Bakı.
- Musalı, V. (2022). Çağdaş Azərbaycan Edebiyatında Klasik Şiir Geleneği (Baba Pünhan Örneği). M. F. Köksal, E. B. Yeni (Ed.). *Klasik Türk Edebiyatında Yerlilik Bildirileri* içinde (s. 217-229). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Nərimanqızı Mahi, M. (2019). *"Qəzəl de ki..."*. Bakı: Elm və təhsil.
- Nəzərli, Ə. (1999). *Məhəbbət gülşəni-həsərət çəbngi*. Bakı: Sada.
- Nəzərli, Ə. (2006). *Məhəbbət təranələri: qəzəllər divanı*. Bakı: Mars Print.
- Rəmzi, C. (2019). *Deyilən Söz Yadıgardir*. Bakı: Ecoprint.
- Rüstəm, S. (1932). *Atəş*. Bakı: Azərnəşr.
- Seyidzadə, M. (2008). *Divan*. Bakı: Oğuz eli.
- Talib, H. Q. *Divan*. Bakı. Nəşrdə.
- Talışlı, M. (1996). *Dedim ki, sözüm qala*. Bakı: Azərnəşr.
- Yusifli, V. (2018). *Azərbaycan qəzəli*. Bakı: Elm və təhsil.

İnternet Kaynakları

Fəhmi, İ. (2013). *Ağsaqqallar dünyasını dəyişəndən sonra o məclislərin ruhu da yox oldu*. Erişim tarixi: 30.03.2021, <https://modern.az/az/news/44473/qezelxan-sair-bizim-filmde-erotik-sehne-yoxdur-qiz-yalniz-ust-paltarini-soyunur-musahibe>

Həsənli T. *Dini şeirlər*. Erişim tarixi: 12.10.2022, <https://www.goshgar.co.uk/category/dini/>

Nəcəfzadə, Q. (2017). *Həkim Qəni ilə getdi...* Erişim Tarixi: 14.09.2022, <https://metbuat.az/news/720460/hekim-qeni-ile-getdi.html>

Summary

Literary assemblies in Azerbaijani literature, which began to operate in the 19th century and effectively continued to exist until the 1920s, were closed due to Soviet pressure on literature. Although these assemblies, which existed in different cities of Azerbaijan, were closed, the poets gathered in Baku secretly. "Majmaush-Shuara", which was active in Baku, managed to resume its activities in 1980.

During the Soviet repressions, some elements of the national culture were banned. For this reason, authorities tried to ban mugham, which is the national music of Azerbaijan, and the musical instruments used in the performance of mugham. In the Soviet period, as a justification for the marginalization of classical poetry in Azerbaijan, it was proposed to consider this literature as reactionary and incomprehensible, containing tears, and a literature called socialist realism arose.

Despite all the pressures on literature during the Soviet period, we noticed that literary works arose under the influence of classical poetry. Poets such as Aliagha Vahid, Suleyman Rustam and others have preserved the tradition of classical poetry by writing verses in aruz meter.

Aliagha Vahid, who came to poetry in the 1920s, formed a literary school, and under the influence of this school such poets as Hekim Gani, Aliakber Shahid, Haji Mail, Seyidagha, Aliagha Bakir grew up.

Despite all the pressures, the first of the factors that allowed the classical tradition to survive is mugham, the national music of Azerbaijan; secondly, satire samples are written in aruz meter; the third was the elegies, which were read at religious ceremonies, although these were forbidden.

The two-volume work "Deyilen Söz Yadıgardır", written by Jafar Ramzi, contains information about the poets who preserved the classical tradition during the Soviet period, and some examples of their work.

With the revival of the Majmaush-Shuara Assembly in Baku in the 1980s, poets who continued the classical tradition (Rustam Samit, Jafar Ramzi, Hajibaba Huseynov, Hekim Gani, Hajibala Sarayli) played an important role in the formation of Azerbaijani literature, adhering to the classical traditions during the period of independence.

During the period of independence, the classical tradition in Azerbaijani literature continued through literary assemblies and developed in the relationship between master and student. During this period, the literary assemblies of Majmaush-Shuara, Fuzuli and Vahid, especially those operating in Baku, played an important role. In this context, the master of most of the poets who wrote in classical forms and genres was Haji Mail. Poets such as Haji Alemdar Mahir, Baba Punhan, Arif Buzovnali and Sona Khayal grew up in the Fuzuli Literary Assemble, which the aforementioned poet organized in his own home.

Aruz meter was tried in different ways in poems written during the independence period; Arif Buzovnali gave examples of free poetry in Aruz in his poem "Khazarim", and Ilgar Fehmi divided his poems in Aruz into three: modern Aruz, neoclassical Aruz and classical Aruz. Baba Punhan, on the other hand, wrote some of his satires in Aruz prosody, but in Russian.

Poets who adhere to the classical tradition in modern Azerbaijani literature used the beautiful Azerbaijani Turkish as best they could. The simplification of language has also caused controversy among poets.

Although literary examples are given in almost every one of the classical verse forms in the Azerbaijani literature of the period we are studying, the density is visible in the form of the gazal verse and the ode (gasida). Azerbaijani poets, who also worked on other classical literary genres, wrote munakat, na't, requiem, satire, mawlid, bahariyya, seyahatnama and hazaniyya. Among the prose literary genres, we find 7 examples of tazkira. Hekim Gani, Shahin Fazil, Arif Buzovnali, Alemdar Mahir and Sona Khayal wrote tazkiras in Azerbaijani literature of the 21st century. The peculiarity of these tazkiras is that they contain examples from the life, work, literary personalities and poems of poets who participated in literary assemblies.

It is noted that in the Azerbaijani literature of the period we studied, 1 külliyyat and 32 divans were composed. Aruz meter and syllable are intertwined in these divans.

In the Azerbaijani literature of the independence period, Haji Mail, Haji Alemdar, Haji Soltan, Haji Gazanfer Talib are known for their religious poems, Baba Punhan satires, Arif Buzovnali and Ilgar Fehmi are known for their free poems.

Poets who adhered to the classical literary tradition touched upon both religious and social issues in their poems. These samples of poetry are important in terms of reflecting changes in Azerbaijani society, national identity, social and political life and problems.

The gazals of these poets, which we have studied, are sung like mugham; their elegies and eulogies are read in religious ceremonies and condolences; types such as Surud and Mevlid attract attention at dervish weddings.

Ek 1. Bağımsızlık dönemi Azerbaycan Edebiyatında Divanlar

	Şair	Divanı	Yayımlandığı Tarih
1	Müzaffer Şükür Mechul	Divan	1996
2	Müzaffer Şükür Mechul	Türk Divanı	2007 Tekrar baskı
3	Mirhaşım Talışlı	Divan (Dedim ki, sözüm kala)	1996
4	Şahin Fazıl	Birinci Divan	1996
5	Şahin Fazıl	İkinci Divan	2005
6	Şahin Fazıl	Üçüncü Divan	2008
7	Şahin Fazıl	Dördüncü Divan	2014
8	Şahin Fazıl	Beşinci Divan	Yayım aşamasında
9	Enver Nazarlı	Muhabbet Gülşeni – Hasret Çelengi	1999
10	Enver Nazarlı	Muhabbet Teraneleri – Gazeller Divanı	2006
11	Hacı Soltan	Divan	2000
12	Hacı Mail	Divan	2006
13	Gülara Munis	Divan	2007
14	Miraziz Seyidzade	Divan	2008
15	Memmed Mecidoğlu	Divan	2010
16	Memmed Mecidoğlu	İkinci Divan	2012
17	Memmed Mecidoğlu	Felaket Deme Mensizliye Üçüncü Divan	2016
18	Memmed Mecidoğlu	Yalan Danış Menimçün Dördüncü Divan	2018
19	Memmed Mecidoğlu	Beşinci Divan	?
20	Memmed Mecidoğlu	Altıncı Divan	?
21	Memmed Mecidoğlu	Senden Mene Ne Kaldı Yedinci Divan	2021

22	Memmed Mecidoğlu	Ayrılak Sen Demedin mi? Sekizinci Divan	2021
24	Mir Kamil Mir Haliloğlu	Divan I	2009
25	Mir Kamil Mir Haliloğlu	Divan II	2013
26	Mir Kamil Mir Haliloğlu	Divan III	2018
27	Sona Hayal	Divan	2015
28	Ağa Kerim Nafız Şirvani	Divan	2017
29	Lilpar Cemşidqızı	Divan	2020
30	Hafız Alimerdanlı	Divan	2021
31	Mahire Mahi	Divan	2022
32	Hacı Gazenfer Talib	Divan	Yayım aşamasında

Ek 2. Bağımsızlık dönemi Azerbaycan sahası tezkirelerinde yer alan şairler

Tezkireci ve Tezkiresi	Bilgi Verdiği Şairler	Tezkiresinin Tasnif Şekli
Hekim Gani. “Vahid Edebi Meclisi”	Hekim Gani, Enver Nazarlı, Şahin Fazıl, Aliasker Recebov, İlgar Paşayev, Seyyar Tarıverdiyev, Mahir Mirzayev, Haşım Garvendi, Rafig Aliyev, Vakıf Aliyev, Evez Tağıyev, Nizami Feteliyev, Rafig Dağlı, Necibe Allahverdiyeva, Fergane Mehdiyeva, Hayat Şemi, Resmiiye Eşrefova, Gövher Mecidkızı, Şevket Hicran, Şehla Askerova, Gülnaz Sadıgova, Kıymet Muharremli, Latife Nuran, Gülnigar Rahimli, Zeynep Behmenli, Meleyke Ahmedova, Zekiyye Elruh, Melahat Yusufkızı, Dilşad Gamlı, Azer Cebiyev, Heyderali Nural, Faik Balabeyli, Dayandur Sevgin, Rüstem Eminov, Memmed Abdullayev, İnkılap Kuliyeve, Rafig Hasanov, Galibe Gültekin, Niyazi Aliyev, Ferhat Zafer, Kemale Şahbazi, Destegül Semiyeva. Merhum şairler: Hacı Mail, Aliekber Şahid, Rüstem Samit, Hacıbaba Saraylı, Cavid Axundov	Vahid Edebi Meclisine katılan şairler
Şahin Fazıl. Tezkire-i Şahin	Rüstem Samit, Cafer Remzi, Ağaemi Buzovnalı, Abdul Heybetli, Hacıbaba Hüseyinov, Hacı Mail, Aliekber Şahid, Beşir Emiroğlu, Elnare Buzovnalı, Södabe Celil, Nazım Rizvan, Alibala Hacızade, Alihüseyin Caferi, Namık Şefai, Alibala Seyyah, Hekim Gani, Alibaba Memmedov, Enver Nazarlı, Alemdar Mahir, Amil Melikzade, Kamil Serbendi, Natige Yusufkızı, Azer Sani, Mir Celal Zeki, Taceddin, Seyyar Tarıverdiyev, Alihaydar Bitemenna, Kara Malik, Firudun Kurbansoy, Cesur Nari, Arif Buzovnalı, Necibe Necib, İlgar Fehmi, Şevket Hicran, Sona Hayal, Terlan Kuliyeve, Hasanbala Hasan, Haşım Garvendi, Destegül Zamanlı, Adalet Seda, Kıymet Meherremli, Yaşar Cahid, Hanlar Gutkaşınılı, Hacı Memmed Genceli, Gülnaz Duygu, Şefa Kudretkızı, Melahat Yusufkızı, Şafak Sahibli, Fahrettin Salim, Cavid Murtuzoğlu, Ali Nur, Seyid Ali Akper Ocaknejad, Asker Şahidzade Şahi, Mirza Resul İsmayılzade, Adil Mevlayi, Nurettin Nur, Seyid Vakıf Alırzalı, Hacı Yusuf, Nizami Mücahit, Ramiz Faseh, Baba Pünhan, Gülnigar Rahimli, Gevher Mecidkızı, Geşem Necefzade, Fazile Yahyalı, Zekiyye Elruh, Sadakat Alikızı, Hacı Rafig, Hayat Şemi, Resmiiye Sabir, Hacı	Mecma'uş-Şu'arâ edebi meclisine katılan şairleri

	Rüfet, Fahreddin Ziya, Rafiq Dağlı, Memmed Mecidoğlu, İmamverdi, Ragif Garipoğlu, Büyükhan, Çingiz Talistan, Naringül, Yegane Nur, Tahire Küskün, Beydadaş Caferli, Mirbedel, Dayandur, Gülemail, Gülare Munis, Fergane, Semaye, Mahcamal, Ekrem Memmedeminoğlu, Ekrem Şamhal, Reyhan Aydemir, Fazile, Samir Sadakatoğlu, Şöhret Ferda, Gülbala Fenai, Ferman Kamiloğlu, Evez Kurbanlı, Vidadi Arif, Abdulemi Nadir, Ramiz Sai, Velihan Türkanlı, Ali Rza Halefli, Zeynep Behmenli, Gülzar, Senem Sabayel, Halide Efendi, Dilşad Gamlı, Hatıra Vakıfkızı, Destegül Elçin, Elvin Keder, Ceyhun Tamer, Leyla Mövsüm, Şahin Fazıl.	
Alemdar Mahir. Söz ve Musiki Beşiği: Nardaran (2009)	Mirza Abbas Şahin, Balakardeş Zelil, Hacali Perişan, Hacı Şihali Tuti, Zeki Mecidoğlu, Halfeli Dindar, Muhtar Fail, Ağamösüm Naseh, Eynulla Ariz, Ağariza Gamlı, Hacı Azim, Hacı Paşa Azadar, Süriyye Keniz, Anahanım Hüseyinali kızı, Hacı Mail, Ferman Mirzahasanoğlu, Recep Sadık, Adile Hayali, Hacı Elövset, Hacı Fürüdin, Ebülfez Vefa, Ebülfez Vefa, Hacı Abbas Şakir, Fahreddin Cefakeş, Hacı Alemdar Mahir, Hacı Akif, Hacı Gazenfer Talib, Şehla Günay, Taleh Sadık, Rüstem Sabiroğlu, Aygün Sema, Nuhbala, Manaf Arifoğlu, Feride Tahirkızı	Nardaran Şairleri
Arif Buzovnalı. Hazar Tezkiresi	Azer Cebiyev, Gazenfer Talib, Gülare Munis, Firudin Kurbansoy, Vidadi Arif, Serdar Ferecov, Soltan Alizade, Eşref Pirşağılı, Damet Salmanoğlu, Sona Hayal, Zulfikar Habibi, Seyyar, Nizami Mücahit, Arif Buzovnalı, İlgar Fehmi, Cesur Nari, Ferman Kamiloğlu, Azer Sani, Ruhulla Amin, Ramiz Sai, Yakup Sahil, Halit Safihanov, Ağamirza Gail, Hasan Mirat, Terlan Sadık, Hayal Vasıf, Reşat Novruzov, Akil Hüseyinov, Velihan Abdullayev, Kemal Hüseyinzade, Rüstem Tofiq, Eşref Fahri, Nicat Nesri, Elser Kadri, Ağamehti İbrahimli, Mecid Asri.	Azerbaycan Yazarlar Birliğinin Hazar Şubesindeki şiir meclisine katılan şairler
Sona Hayal. Genç Kalem	İlahe Zaur, Ağamirza Gail, Vakıf Fedatı, Mehbube, Aliekber Nasir, Ferid, Nergiz Rövşenkızı, Alibala Hanlar, Terlan, Fatime, Halid Safihanlı, Vasıf Maştağalı, Zümrüd, Efkana, Koşunali, Azize.	Genç Kalem Şiir Meclisine Katılan Şairler
Sona Hayal. Maştağa Ziyalı	Gövher Maştağalı, İnsafhanım, Yegane, Mehpare, Sehran Ziyai, Metanet, Gülnare Şami, Utarida Esed, Pünhan Seda, Ülviyye Bahir, Nurane Ahundzade, Nise Azikkızı, Ülviyye Hadiyeva	Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisine

Kadınlar Meclisi		Katılan Şairler
Sona Hayal. Ana.	Gövher Maştağalı, Pünhan Seda, Ülviyye Bahir, Mehpare Seyyaf, İnsafhanım, Utarida Esed, Zemfira Hurrem, Sevil Nureddinqızı, Sekine Hasrertli, Metanet, Sehran Ziyai, Zarife Ahker, Sona Hayal.	Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisine Katılan Şairler